

30470

דעם באפעלמעכטיגטן פון צענטראל-ביורא פון די אידישע
געזעלשאפטליכע ארגאניזאציעס (יעקאפעא, ארט, אָזע) ח' נ. ס.
ה א ל צ מ א נ .

באריכט פון געהילפס-באפעלמעכטיגטן
א.ז. פ. ע. ט. ר. א. ק. א. ה. ס. י .

פ א ס ט א ח - ח א ס י ל א ח .

(*Фасов - Вачуваков*)

אין פאסטאח איז די לאגע מער הי פאטאסטראפאליש. דאָס גאנצע
שטעטל איז רואינירט, און סע שפעלט זיך מיט פאָר, אז ס'זאל א מאָל קאָנען
אויפלעבן. די גרעסטע צאָל היזער און קלחטן זינען פארברענט, און די איבער-
געבליבענע זינען אזוי צושעדיגט, אז בה הינטיגן טאג, קען מען אין זי ניט
האוינען. דאָס שטעטל האט אין דער צייט פון פאָרגאָמען - כחאליע איבערגעלעבט
עטליכע פאָרגאָמען כסדר. דער ערשטער איז געמאכט געהאָרן דורך פעטליוראס
טיילן, האט דאָס שטעטל האט געליטן הן אין זאכן, הן אין געלט. די איבע-
ריגע פאָרגאָמען זינען געמאכט געהאָרן דורך די באַנדעס פון די ארומיגע דערפער,
האט האבן אָנגעהויבן אָפערירן פון פעטליורעס אָנגריף, און האבן אויך ניט
דורכגעלאָזט דאָס שטעטל אין רויבערייען און הרוגים. נאָר באַזונדערס שווער בייז
דער גאנצער פארניכטונג. מעט פון שטעטל און דער אידישער באַפעלקערונג
האט זיך אויסגעגאָסן דעניקינס פאָרגאָם. פאר דעניקינס הערשאפט איז דאָס שטעטל
הי אזעלכעס כמעט הי אָפגעטעקט געהאָרן פונם ערד.

פאר די פאָרגאָמען האט זיך אָנגעהילט בייז 15:000 אידישע הינהאוינער,
און בה הינטיגן טאג ציילט דאָס אָן ניט מער, הי 3000 אידישע הינהאוינער.
דאָס באַשעפטיגונג זיערס איז, האט יעדער סטעהט אויפן מארק מיט א טייל, און
פארדינט הי ס'איז אויף הינטיגן טאג צום לעבן, און א סאָל פאָרן קייט פעקלאך
קיי קיעה. זעהר שרעקליך איז די לאגע צום הערבסט. ס'העלן זיך אָנהויבן די
רעגענס, בלאַטעס, קעלט און זי העלן, ניט היינענדיג אפטר, הערן ארויסגעהאָרפן
פון זיערע פרנסות. זי האבן ניט נאָר קיין הארימט צום הינטער בגדים, איצט
געהן זי אויך ארום אָפגעריסן און אָפגעשליסן, און אויף פארטיסן זי פון גרע-
סערע אומגלייזן, מוזן זי הערן אנדערס הינגעאָרדענט.
דאָס אַרימקייט, האט הערשט דאָ איז ניט צו אָפערירן. זעלטן האו ס'עלן

מען געפינט א הויז, האו מען געפינט א געלעגער. דאס מעבל איז אר יסגעפירט געהאָרן, און א סך זינען פארניכטעט געהאָרן דורך די פאנדעס. איך האב גע-
 רעדט מיטן פארשטעהער פון סאַבעז, הייזט ער אָן, אז נח היינטיגן טאג איז
 פאראן 142 הייזער, האס העלן קאנען צוריק אויפגעשטעלט הערן. ער נעמט אָן
 מיטלען אויף צוטרעטן צום רעמאָנט. ער האט טויזן פאקומען צוהעקעט און א
 אַרדער אויף געהילף פון קיעה. פון זה זינען פאראן 13 הייזער אָהן בעלי בתים
 האס העלן נאָכן פאריכטן קאנען אויסגענוצט הערן אויף האַסערע ס'איז אנטשאלטן.
 הארב שטעהט דאָ מיטן אָנגלאָזן די פענסטער. ס'איז זעהר שווער צו פאקומען גלאָז.
 דער רעמאָנט העט קאנען דורכגעפירט הערן אין דער נחט, הען מען העט געהן
 צוהילף דעם סאַבעז, און מיט געמיינזאמע כחות אָנפירן מיט דער ארבעט.
 36 מענטשן זינען פאראן, האס פארנעמען זיך מיט האנדווערקערה, הי
 שניידער, שוסטער, בלעכער, קירזשנער, נאזונדערס סטאליארעס, און זיצן איצט
 אָהן ארבעט, מחמת זיערע געצויגען זינען אפגערויבט געהאָרן בשעת די פאָגראַמען.
 א גרויסע צאָל קינדער נויטיגן זיך אין א שולע. א געפיהדע איז
 פאראן א גרייסע, נאָר סע פעהלט א פעדאגאגישער פערסאָנאל.
 די לעצטע טעג, הי ס'הייזט אָן דער פארשטעהער פון סאַבעז, באַמערקט
 זיך א אינהאנדערונג צוריק פון די, האס האבן פריהער פארלאָזט דאָס שטעטל, /דאָ
 דערהיינענדיג זיך, אז דער סאַבעז נעמט אָן צוריק צונויפסטעלן זיערע צו-
 פראכענע הייזער.
 נח היינטיגן טאג פילט זיך דאָ א גרויסע נויט אין קליידונג, ס'יך
 און העט.

די רעזולטאטן פון די פאָגראַמען זינען פאָלגענדע:

הי ס'הייזט אָן דער קברות-מאן, חוץ די האס זינען ניט פאררעגיסטרירט
 געהאָרן, זינען פאראן 165 מענער געהרגטע און 33 פרויען. איבער טויזענט
 פרוגים האבן די הינט אויפגעגעסן (?), מחמת מען האט זה ניט געקאָנט
 מקבר זיין איבער די געשעהענישן. 4 קרקע'ס צו 70 מענטשן באַגראַבן אינאיינעם.
 פון דער עפידעמיע זינען געשטארבן 8000 פון יונגע קינדער ביז עלטערע,
 און 800 קינדער פון א יאָר און העכער. חוץ דערויף געפינען זיך נח היינטיגן
 טאג מענשליכע קערפערס און ניינער.

נאָך פאסטאט האב איך פאזוכט האטילקאָה. דאָס שטעטל האט פאר דער נחט
 פון דער פאָגראַם-כהאליע איבערגעלעבט 8 פאָגראַמען: 1) דער ערשטער איז געמאכט
 געהאָרן דעם דעם 7-טן פעברואל 1919 פון דירעקטארישע מיליטער-טיילן. געהרגט

ביו 60 מאן , און בארויבט דאָס גאנצע שטעטל.

(2) דער צווייטער פאָגראַם איז געהען מארט חדש דורך פעטליורעס מילי-טער-טחילן. זי האבן גערויבט און געהרגט 16 מאן.

(3) אין מאי חדש ד. י. איז דורכגעגאנגען זעליאני, בארויבט דאָס שטעטל , און איבערגעלאָזט 40 הרוגים.

(4 און 5) דער פירטער און פינפטער פאָגראַמען זינען פאָרגעקומען פון הימישע פויערים, האט אין שטאט. זי האבן באנומען די אידן, פון האט זי האט זיך געפאקט אין דער האנד און געהרגט 17 מענטשן.

(6) דער זעקסטער איז געמאכט געהאָרן דורך די סאָקאלאָוועס מיט הימישע פויערים. האבן בארויבט און געלאָזט 35 מענטשן געהרגטע.

(7) דער זיבעטער איז געמאכט געהאָרן פון דענקין און הימישע פויערים. זי האבן געהרגט גאנצע 6 אידישע פאמיליעס, צונומען די אידישע היזער, קליטשן, צובראכן די אוימענס, הרובעס, צוגראבן די דילן. אסך זינען אין דער צייט געלאָפן צום באַהן, אנטלויפן קיין קיעה, זינען זי אין מיטן העג דערהרגט געהאָרן.

(8) דער אכטער פאָגראַם איז געמאכט געהאָרן, בעת די ראטן-מאכט איז אָפגעטרעטן פארן פוילישן אַנגריף. אויף דער נאכט האבן די הימישע פויערים מיט דעם אַנפירונג פון דער אוקראינישער האבן זיך אריינגעריסן, און 42 מענטשן אָפגעשאקט די קעפ. און בעת די פוילישע מאכט איז שוין געהען, זינען אויפן דריטן טאג געהרגט געהאָרן נאָך 6 מענטשן. און אין א מסך פון 8 האבן איז דאָס שטעטל גערויבט געהאָרן.

די לאגע איז אזוי. עס באַמערקט זיך אַ עמיגראציע פון דאנען אין גרע-טערע צענטערען, מורא האבענדיג פאר די באַנדעס, האט אָפערירן אין געגענט. אין איבערגאנגט-טאג פון פוילישן אַנגריף האבן די פויערים פארברענט 6 איינפארדעלן און אין זייף - זאחאָד. דאָ איז פאראן א קינדער-פלאַף פאר 96 קינדער, און א פרויט פאר 34. דער פרויט איז פיצט ניט אהעקגעשטעלט, הי עס באַדארף צו זיין, הייל דער פרויט איז געהען איינגעארדענט מיטן סאָבעז פארן פוילישן אַנגריף, און אין דער צייט פון פוילישער הערשאפט איז דאָס פארניכטעט געהאָרן.

דאָס שטעטל נויטיגט זיך אין א פערעגאגישן פערסאָנאל. א סול איז פאראן

א גרייטע.

12. Похороны в Раствале
(второй погром)

Копия письма 30473
Э. Турмуш
от Л. Подина

Растваль. 24 Сентября 1919 года. Многоуважаемый Эфраимъ Лезнтьевичъ. Сегодня мнѣ передали вашу записку и 5000 рублей. Последние передалъ нашему назначен. Объ общемъ положеніи дѣлъ теперь въ мѣстечкѣ у меня не хватаетъ силъ для передачи. Знаю только одно, что жутко и страшно. Страшно не за замученныхъ убитыхъ уже приобрытыхъ могилу и не за тѣхъ, которые до сихъ поръ валяются въ окрестностяхъ и подъ руинами и ожидающихъ своей очереди быть похороненными. Страшно за живыхъ, живыхъ труповъ, въ буквальномъ смыслѣ этого слова. Картины настолько кошмарны и ужасны, что можно сойти съ ума. И какъ посмотреть на все, то невольно зарождается сомнѣніе въ пользѣ нашей работы. Нужда и несчастье настолько велики, что не филантропіей этому помочь нужно и можно. Только тѣ, которые въ охаивали разрушителей, мобилируя весь имѣющийся у нихъ запасъ средствъ, могутъ вернуть мѣстечко къ жизни и въ этомъ отношеніи, главнымъ образомъ, надобно направить работу, и прѣхалъ сюда въ субботу вечеромъ съ хирургическимъ и питательнымъ отрядомъ Краснаго Креста. Здѣсь къ тому времени уже работали отрядъ Земства Губернскаго и отрядъ Международнаго Краснаго Креста. Въ воскресенье утромъ я созвалъ человекъ 20 для организаціи мѣстнаго комитета и всѣ они записались. Но уви, изъ 20 человекъ 15 настолько пришиблены и подавлены личнымъ горемъ, что оказываются совершенно неработоспособными и только 5 человекъ, въ томъ числѣ податель сего г. Берляндъ проявляютъ энергичную дѣятельность въ этихъ трудныхъ условіяхъ работы. Комитетъ сконструировался по тѣмъ же принципамъ, что и въ Киевѣ. Пока что дѣятельность выразилась въ томъ, что пострадавшимъ раздается хлѣбъ въ весьма ограниченномъ количествѣ. При этомъ изъ за отсутствія регистраціи и плановъ работы въ работѣ ятотъ голодный паекъ не всякому достается. Мы выработали форму регистраціонной карточки. Вы ее тамъ просмотрите и въ срочномъ порядкѣ печатайте 4000 экземпляровъ. Когда у насъ будетъ печатный матеріалъ, то можно будетъ получить всѣ свѣдѣнія, которыя не систематически почти невозможно получить. О возникновеніи погррома и теченіи его я Вамъ не буду писать. Вы все это знаете. Что же касается конкретныхъ данныхъ письменныхъ, то христіане, при всей ихъ "благородности" боятся излагать свои сообщенія на бумагѣ. Приходится вести только записи для памяти и объ этомъ я надѣюсь съ Вами и свиданіи. Въ первомъ же засѣданіи комитета мы послали Коменданту заявленіе, копию коего я Вамъ посылаю. Изъ послѣдней Вы поймете, что евреи далеко не могутъ чувствовать себя угнетенными. И полагаю, что хотя бы для видимости сказано будетъ энергичное слово. Бѣдъ намъ не много, но мы зѣбемъ не требовательны, и призываемъ къ хотя и разрозненнымъ, но все же своимъ жилища. Наша просьба была удовлетворена, но въ какомъ видѣ. Вы усмотрите изъ текста приказа № 2. Мы обсудили содержаніе и рѣшили, что намъ неважно играть въ прятки. Пусть они знаютъ, что насъ словами не накормишь, что мы знаемъ цену послѣднимъ и понимаемъ ихъ. Мы ему послали второе заявленіе, содержаніе котораго я Вамъ также посылаю. Комендантъ разсердился и предложилъ жаловаться на него, а дѣлать это больше не можетъ. Вотъ Вамъ все это сообщая на вопросъ объ "успокоеніи". Если Вы считаете, что въ Киевѣ можете слышать больше, если Вы можете тамъ добиться дѣйствительной охраны мѣстечка, то этимъ былъ бы достигнута большая часть нашихъ стремленій. Въ условіяхъ безопасности личной и общественной имущественной. Все изменило бы свой видъ и можетъ быть удалось бы наладить жизнь. Этимъ сообщеніемъ я отъвѣчаю Вамъ также на просьбу о присылкѣ вещей. Нужда въ послѣднихъ погрормахъ, но не будутъ ли эти вещи ограблены у тѣхъ, кому они будутъ отданы, сказать трудно. Отдѣльные случаи грабежей /и довольно частые/ происходятъ еще. Чтобы имѣть представленіе о томъ, какъ трудно что нибудь добыть, достаточно Вамъ знать, что за три дня при самомъ настойчивомъ дискваніи я едва добыла списки убитыхъ и то неполные. О многихъ похороненныхъ ни у кого изъ занимающихся этимъ записи нѣтъ. Дѣтей они совсемъ не записывали сколько погибло въ общемъ этихъ несчастныхъ, установить совсемъ невозможно. А есть ихъ много. Я возлагаю большую надежду на регистрацію. Тогда можно будетъ все установить. Конкретная работа пока выразилась въ слѣдующемъ. Все ютившіеся въ училищномъ дворѣ и возлѣ синагоги введены въ помѣщенія: одни ушли къ сѣнѣ, другіе остались внутри училища и синагогахъ. Въ домѣ Ансфельда, устройствѣ хирургическій и терапевтическій баракъ, въ училищѣ остались сыпнотифозные и другіе заразные больные. Мысли, грязь нечисть при каменной синагогѣ и др. вчера и сегодня убраны, но въ помѣщеніяхъ творится еще ужасъ. Больные, умирающие и здоровые, десятками каждый день заражаются, ятятся вмѣстѣ на грязномъ полу въ помояхъ и человѣческихъ экскрементахъ. Вонь на больномъ разстояніи отъ этихъ помѣщеній стоитъ такая, что свѣжему человеку подоить невозможно. Мы надѣемся въ ближайшіе дни какъ нибудь это урегулировать. Уполномоченный обещаетъ завтра-послѣ завтра развернуть питательный пунктъ

въ домахъ Ойслендера. Это должно будетъ сыграть огромную роль въ наступающемъ положеніи, когда многіе отъ голода падаютъ на улицахъ обезсиленные. Къ слову, при такомъ физическомъ и душевномъ состояніи евреевъ по улицамъ и квартирамъ, гдѣ расположены несчастные, ходятъ стражники и гонятъ евреевъ/только евреевъ/на работу въ Сорочій Бродъ, на станціи и другія мѣста. Положеніе въ высшей степени трагическое. Лицемеріе и ложь, съ которой приходится на каждомъ шагѣ сталкиваться, парализуютъ всякую работу. Интересно, что среди цѣлаго ряда мѣстечкъ погрома называется на слѣдующій "законный поводъ": мѣстечко взято боемъ отъ непріятеля и поэтому все, что оставлено было непріятелемъ, въ мѣстечкѣ, составляетъ военную добычу, которую и раздѣлили между собою казаки. При такомъ юридическомъ законномъ обоснованіи самого акта понятнo, почему у Шкурновича совершенно свободно дершится еврейскія шубы, почему въ послѣднихъ расхаживаютъ казаки съ винтовками черезъ плечо, почему полные вагоны съ вещами, мебелью и др. были увезены неизвѣстно куда. Следственной комиссіи здѣсь нѣтъ и едва ли она когда либо прійдетъ. Но въ субботу здѣсь былъ товарищ прокурора, командированный судебной палатой и онъ опрашивалъ многихъ о причинахъ возникновенія погрома. Это было не следствие, а ознакомленіе съ событіями. Въ воскресенье пріѣхалъ чиновникъ особыхъ порученій отъ губернатора, который также опрашивалъ многихъ о причинахъ возникновенія погрома. Тотъ и другой внѣшне проявляли объективность и обращались, какъ къ евреямъ, такъ и къ не-евреямъ. Что говорили послѣдніе, провѣрить, конечно, невозможно.

Допросъ велся независимо каждымъ въ отдѣльности. Вчера же оба уѣли.

Представитель Краснаго Креста послалъ предварительный докладъ въ Кіевъ, но матеріала у него еще также нѣтъ. Пока не наступитъ возможность свободно и уѣренно проходить по всемъ улицамъ, трудно все собрать. Я очень разстроенъ и издерганъ и поэтому можетъ быть опускаю очень важные моменты, о которыхъ надобно было бы вамъ знать - сообщать и я это сдѣлаю завтра-послѣ завтра. Семилія товарища прокурора Пляшко.

Б. Годикъ

Изъ матеріаловъ Редакціи.

Поступило въ сентябрь

1919 года.

Къ событіямъ въ Фастовѣ.

/I-ый погромъ 24 августа-7 сентября/

Извлеченіе изъ частнаго письма.

Глубокоуважаемый Левъ Яковлевичъ.

.... Намъ пришлось пережить послѣдовательно сначала уходъ большевиковъ, а потомъ приходъ разнаго рода повстанческихъ частей /зеленовцевъ, петенковцевъ, запор. бригады и т.п./ и со всѣми такъ лавировать, чтобы они нанесли хоть минимумъ вреда, чтобы хотя бы убійствъ не было. Но это все уже въ прошломъ... Важнѣе настоящее. Вступили Деникинцы. Вы понимаете, конечно, съ какимъ нетерпѣніемъ ихъ ждали послѣ повстанческихъ частей, какъ огромному большинству еврейскаго населенія казалось, что вотъ она грядетъ, наконецъ, настоящая власть, что пришелъ конецъ всѣмъ ужасамъ и испытаніямъ. И что-же. Въ первый-же день и всю ночь шелъ невѣроятный грабежъ, сопровождавшійся насиліями надъ женщинами /7-8 случаевъ/, раздробили также одному еврею руку. Грабежъ былъ до сихъ поръ небывалый, Фастову незнакомый, т.е. со взламываніемъ половъ, рытьемъ погребовъ, развалкой печей и т.д. Всю ночь надъ мѣстечкомъ стоялъ стонъ отъ криковъ и впечатлѣніе у каждаго въ отдѣльности не знавшаго, что въ сущности творится у сосѣда, было такое, что идетъ не грабежъ, а повальная рѣзня, что это Варфаломѣвская ночь, тѣмъ болѣе, что предварительно носились по мѣстечку такіе слухи и циркулировали, главнымъ образомъ, среди христіанъ /наша прислуга, забравъ свои вещи, ушла на эту ночь изъ дома/. Дожили кое-какъ до утра - бросились къ властямъ. Информировать, просить, умолять, и въ отвѣтъ: "что-жъ мы дѣлаемъ и сдѣлаемъ все возможное, но не все мы можемъ, казаки /горны/ народъ дикій, къ тому же настроенный противъ евреевъ и, согласитесь, не безъ основанія и т.д. и т.д. Наконецъ, помилуйте, одинъ раненый и 7-8 насилій на такое мѣстечко, какъ Фастовъ, вѣдь это - счастливѣйшій исходъ; вѣдь вотъ если бы Вы видѣли, что произошло въ другихъ мѣстахъ, въ

Корсуни, Смѣль, Ракитино, Гребенкахъ и т.д. Во всякомъ случаѣ мѣры принимаются и будутъ приниматься - самые неспокойные элементы удалены изъ города, назначенъ комендантъ, выпущены соответствующіе приказы и т.д." Впечатлѣніе отъ такого отвѣта Вы понимаете, конечно какое получилось. Ясно было для насъ, сколько тутъ лицемерія, особенно, если прибавить къ этому, что активное участіе въ ночномъ грабежѣ принимала значительная часть офицеровъ. Все же мы, евреи, по присущей намъ скромности, удовольствовались благими обѣщаніями и, когда прочли пару приказовъ, хотя бы и нѣсколько запоздавшихъ, и отмѣтили за вчерашній день нѣкоторое успокоеніе, то воспрянули духомъ. Ночь прошла сравнительно спокойно, было всего, кажется, 3 или 4 налета. Но вотъ утромъ сегодня случилась такая исторія: Какой-то солдатъ или казакъ покушался въ одномъ домѣ на грабежъ; его хозяинъ дома и нѣсколько недоспѣвшихъ на помощь сосѣдей задержали и побили или даже только хотѣли побить, онъ выскочилъ на улицу, поднялъ крикъ: "жиды бьютъ - и эххххъ въ результатѣ прибѣжавшіе на крики солдаты по указанію какой то женщины, убили совершенно не причастнаго ко всей этой исторіи какого-то молодого человѣка изъ Брусилова, а потомъ еще распустили слухъ, что "жиды убили казака", и надо, дескать отомстить. Вы понимаете, конечно, въ какую панику это свергло мѣстечко. Но слушайте дальше: все время, т.е. позавчера, вчера и сегодня отдѣльныя лица /офицера, вольноопредѣляющіе/ являются то къ одному, то къ другому обывателю и подъ разными предлогами вымогаютъ деньги: то, молъ, дадите, буду охранять Васъ лично и Вашу улицу /въ зависимости отъ того, сколько дадите/, а то и совсѣмъ просто: дадите, - хорошо, а не дадите, спровоцирую Васъ. И дѣйствительно, были уже попытки провокаціи: позавчера часовъ въ 7 вечера прискакало къ Сливаку нѣсколько человѣкъ и заявляютъ, - намъ необходимо взломать окна и двери, ибо изъ этого дома стрѣляли. Къ счастью, эта попытка успѣхомъ не увѣчалась. Наконецъ, сообщу Вамъ еще одинъ послѣдній штрихъ. При пріемѣ делегации комендантъ определенно заявилъ, что караульнымъ /патрулямъ/ надо платить за охрану и разсчитываться надо съ какимъ-то адъютантомъ. Съѣли и это, заплатили за ночь указанному адъютанту десять тысячъ рублей. Коменданту вручили въ видѣ пожертвованія Добровольческой арміи 25.000 рублей, и послѣ всего этого началь-

באקומען אין רעדאקציע
אין אהגוסט 1928, בערלין.

מאטעריאלען פון רעדאקציע
(באקומען דורך ה. קאנטארשטיק)

פאגראם אין פונדוקלעישדקע, טשיגירינער קריז.

הדן זינען געהען 3000, קאמפא קריסטן 10.000. די באצייהונגן

זינען געהען גוטע.

אין מאי 1919 האבן זיך אין שטעטל אריהנגעריסן די גריגאריענע-

צעם און האבן געהרגעט 100 הדן, געשענדעט פיל פרויען, פארברענט די שיע

היזער און קראמען און צעראבירט דאס גאנצע שטעטל.-

האנאפאלסקי

(איבערזעצט פון העברעאיש דורך י. קאנטארשטיק)

פון די ארט דוראן, וואס זיינען
אונזקויפן בורק joint

פאקואען און ריזאק 83
אין סעפטעמבער 1922, זעלן

30476

פ ר א מ פ א ל , פ א ד . ג ו ב . ק א מ ע נ ע צ . ק ר .

אין שטעטל איז דא 2000 אינהאווינער. זיי באשעפטיגן זיך מיט מסחר,
פאראנען אויך בעלי-מלאכה. די באציהונגען צווישן ביהע באפעלקערונגען
זינען נישט קיין שלעכטע געהען. קיין שום פאגראם איז נישט פארגעקומען ביז
אין דער לעצטער צייט. קיין מאביליזאציע איז נישט פארגעקומען אין דער
לעצטער צייט נישט ביי אה דער דירעקטאריע און נישט ביי די קאמוניסטן.
קיין באלשעוויסטישע אגיאציע איז נישט געהען אין דער צייט פון דער די-
רעקטאריע. די באציהונגען פון דער מאכט צו יידן איז געהען נישט שלעכט.
עס איז אין שטעטל געהען א היינעם זעלבסטשוץ אין היינעם מיט קריסטן.
קיין פאגראם-אגיאציע איז נישט געהען.

דער ערשטער פאגראם איז פארגעקומען דעם 8-טן יולי 1919 יאר, דורך
דעם אוקראינישן מיליטער ביי זייער אפטרעטען פון פראסקורא. און דער
צווייטער פאגראם איז פארגעקומען דורך די באלשעוויקעס אויך אין חודש
יולי. די ארטיגע פויערים און פון דער געגענד האבן כמעט קיין אנטהיל
נישט גענומען. דער פאגראם האט געטראגן א כאראקטער בלויז פון רויבע-
רייען אויך פון רעקוויזיציעס. עס איז געהען געהאלדטאטען און אויך גע-
שלאגן. די ארטיגע פויערים האבן ביי זיך באהאלטען מענשן, אויך זאכן.
בשעת דעם פאגראם, הען די אוקראינער האבן אים געמאכט, האבן זיך די
יידן געזענדעט צום פאלקאהניק גאלואבא, מיט א ביסע, אז ער זאל אפ-
שטעלן דעם פאגראם. דער פאלקאהניק האט תיכף אנגענומען אלע מיטלען.
דער אוקראינישער פאגראם האט געדויערט א נאכט. דער באלשעוויסטישער
האט געדויערט 2 מ'על'ם. דער אוקראינישער פאגראם איז געהארן אפגע-
שטעלט דורך דעם אויבן דערמאנטן פאלקאהניק גאלואבא. בשעת דעם פאגראם
איז קיין היינעם זעלבסטשוץ נישט געהען. נישט הייט אין א דארף האט מען
געהרגעט א יידן, יעקב קאפעט, א שטאליער, 30 יאר, ער האט איבערגעלאזט
2 קינדער מיט א פרוי, ער איז געהען א פויעל-ציון. די קריסטליכע בא-
פעלקערונג האט נישט געליטען. א ארטיגער פויער איז געהען ביי די
אוקראינער און האט גענומען א אנטהיל אין דער פראסקוראהער שחיטה. דער-
נאך איז ער געהארן א רויטער ארמיע און איז גאנץ פרי געהארן. דער-
אז נאך איז ער געהארן אן אוקראינער און איז הייטער פרי געהארן.

צום אויספארשן דעם פאגראם איז גאר נישט געטאן, אויך נישט אויף אויסצו-

זוכן די געראבירטע זאכן.

אויסגעפרעגט האט מ. ס. י. ג. א. ל.,

ביי די פארשטעהער פון דארט ד. טאבאטשניק און ש. רויזענבלוט.

ארבעה יאמן אין רוצאן ציו דזעץ 1919 יאנו

רוצאן ציו

N 21

13-2-1919-17-1919 (1919 יאנו)

30478

(באלדזען פון סטוד. זייצער
פון פאלסטין)

בער פאגראם און פאלסטין

~~פאלסטין דזעץ 1919~~

(1919 פאלסטין 17)

(1919 יאנו)

צוטרעטענדיג צום ליגערן דעם פוינט-הילף פון דעם פאלסטין פאגראם, מוז איר זיך אפמאכן
אויף א פילט, וואסער האט פאסירט דעם 11 יאנואר 1919. לכת, דעם 11 יאנואר, האט דער ארטאדאקס גאלאוא
פון דעם אנפאראציאנט-הילף, דעסוועגן ארויסגעפארען א מאדעל צו דער אידישער דאמאלסדיגע, אין וואסער
זי האט זיך געזען, איר די אידישע דאמאלסדיגע רעדט איר זי פוינדיק נישט אריינצוטראגן נישטאויס געזען און
זי רוצנדיגט-מאסעס. דערפאר האט זי געזאגט, איר די אידישע דאמאלסדיגע ווילט נישט געזען גיין
געצטעט די דער מלכה. אין פאל פון א אנצוטרענען מצב פון די פוינדיק. איר פראקטישע אידישע. אירע
האט שטארק אויפגעהויבן דאס גענצע שטעטל, און די ארטען געבליבן האט אין א דריטע דער צוונג
ארויסגעבראך און געטאען אלס דער פראסט אין ווען דעם געזעצט דעם נאציאנאלן סעקולאריזם
פאר אידישע גענישן פון דאסיליג-זעץ האט זי געפארעט א זעלענדיגע. ער האט זיך לאזן געוואלט,
נאר סוף כל סוף האט זי זיך געזען פאר א אויסגעדענדיג, און אין פארגען האט זי שטארק
געפוינט אויף די אייגן איזערפוינט איר דאס געזעץ א אויסגעפארעט אנטוועקעט. איר צוויי וואבן
שפיעטע האט זי געדאעט איינעם ח. געזעץ פאלגענדיג: די אייגן פאגראם אויף איר געלעבן איר שווארצע
טיט, און איר ווא. אויף זיי שרייבן איר קלייט. לכת געזעץ דעם 15 פאלסטין, ווען אין פראקטואו
איר פארגעסן א וואדי-האלטונדיג אויפגעצויגן, איר זיין פאלסטין אראפגעווארן 20 סאלבאטן

וואסען דעם פאלסטין אויפגעצויגן פאלסטין אין פראקטישע זיך דעם אלס אנגעזען פון דער דאס-מאסע

פון דעם 8-16 פאל (אויסגעצויגן) די ארט. דער פאלסטין פאגראם-מאסע, פאלסטין. האט
זיך דיק אנטערגעגעבן דער אידישער אונטערען סטאקאסט (האט זיך געזען) איר זיך אנערקענט
די מאסע וואס די ארטיגע רעפארמע-פארשטעלער אנערקענען, נאר אונטערגעלייגן האט זי זיך נישט, ווען
לכת, האט זי געזען פערטע שרייבט איר זיי די אייגן נישט, א גענצע טאג איז דער גאנצער געזעץ און
גאט, געזעסט זיך צו יודן, אנערקענען "חכ"ל" זונטאג אין דערפריי. פאל איר זען געוואוסט פון דעם
שרעליכן פאגראם אין פראקטואו. דאס גענצע שטעטל האט געזען ווי אין א געזעץ. אירע צורג
געזעט פון פראקטואו און אירע געזעט פאר דעם אייגענעם פאלסטין. זונטאג פארנאכט האט זיך דער
ארטיגער פאכזיצער פון דער געבליב, ש. סוונדע געזען איר דעם גאנצער, וואסער האט איר דארהויבן,
איר אין פאלסטין ווען איר זיין נאר וודענפאלט פאלט זי געזען גלייבן געזען צו איר זיך האט
דאס גענצע שטעטל זיך צונויפגעצווינגען און זיך פארגען. דער פאכזיצער האט ווען דעם אלעם
דערגעבעט דעם עולם, און די פארגעסענע האט באשלאסן די געבליב זיך צונויפגעצווינגען זעלביג
טויזנטער רובל. נאך איר צוויי וואבן צוכט האט דער גאנצער פאלסטין פון דער געבליב, איר
זי זאל איר געבן 10,000 רובל אויף צו באצאלן די אויפגעצויגן די געבליב האט דאס נישט ווילענדיג
געפילט. זונטאג אוועק האט די געבליב געזעט די סאטע און באשליסעט איינגען אירע און פרי-
וואטע פערצען צונויפגעצווינגען דאס געזען דעם אייגענעם אוועק האט זיך זעהלען צום גאלאוא א
שפיעטע פון פראקטואו, איר דער זעלבערע דאמאלסדיגער אויפגעצויגן איר דערפריי. די
אונטערגעזען פון דער געבליב פאלט, איר ס'מאגט איר פאלסטין. צוויי וואבן דערפריי

האט איינער ג' דער צענט און דרייזיג, אד ס'הייבט אויף פאלטן 700 הייבאראס. אזוי האט אים
 איבערגעזען אפאקאטער אויבאנער. א דרייזיג האט אויפגעוועלט דעם פארצינדער סולונער און דעם ווייז
 פארצינדער פונטאן, כדי אויסצופאשן די זאך. דער קאמיסאר איז אין דער היים ניט געווען. זיי
 פאן אויסגעזאגט דעם אכטיגן גאלאווא ווילאווין (Wilkowski) סרעגל אויף א חתונה. זייט צייט
 טויט-ליכור, האט ער זיי אויב געווען, אד ס'הייבט גיין פאלטן טעליכע פונדערט מאן, נאר
 פארצינדער אדער אד ס'וועט גארנישט זיין. דאס האט זיי ניט באפרידיגט, און זיי האבן דא-
 שפאן צו פאן אין דעם דארף פארטל, וואו ס'האט זיך געפונען צוד קאמיסאר צייטאנער,
 געפאן זייטן זיי ניט, ווייל דער קאמיסאר האט באפארפט קומען ס'א זייטער אין דער פרייה.
 געזאגט האט דער קאמיסאר ל. סולונער, אד ער האט זוכא פאר די פאליצין, און דערפאר פארט
 ער גיין פ. איינצולאפן גיין פאלטן 25 סטראשעלעס. די פונדאג ווילן געבן אויף דער שטאט.
 ווילנע ניט ווילנע פאן זיי געזאגט ווארטן אויפן קאמיסאר, ווילנע איז געקומען און דערפרייה
 מאנאט. זוכא געזען זייטן צו אים געקומען א דרייזיג און ל. סולונער. זיי פאן אים
 געפרייה צו ס'איז אומ, אד ס'הייבט אפער סטראשעלעס. ער האט אפגעלייגט די יודעה, ער
 האט זיי באפרייהט, ס'וועט זיין שטיל. ער האט צוגעזאגט טאשפאניכן גיין פראסקאוו, אד פאן
 אים אין דאן איז שטיל און ער וועט זיך ניט און גיין פילף. ער האט געזען אנצאגן צו אים
 ניט מאכן גיין דערפאר. ל. סולונער האט אים צוגעזאגט צו געבן א אומע, א פאר דעם. ער האט
 זיי געזאגט. ער איז דרייה אנט א גיפטיגן שמועל געשטאנען און געדיינעט זיך די נעמל. דער
 פערליק געברעט זיי די פערע היים אונטערגעבן און געשליכטעט. דאס זאלע האט געטון דער
 גאלאווא, ווילנע איז צום סוף אנגעקומען. סולונער איז זיי דערן פאן באפרייהט דאס שטיל.
 ס'האט זיך זיי געוואלט גלייבן, אד ס'וועט ניט זיין גיין פאקראם. איבערהויפט דער סרעט האט געשליט
 דעם זאם ל. סולונער, "ס'וועט גארנישט זיין, באפרייהט אונק! אק געה סרעט פונם קאמיסאר. ער האט
 איר צוגעזאגט, אד זיי אונז וועט זיין שטיל" - דאס האט יודעס מאן איבערגעזען סולונער. און
 דער זאם האט געקליבט און ניט געקליבט. די געזונדעס פאן געפאלטן און אין טעפן, אד ס'וועט
 ניט פאן אים צו מאכן א פאקראם, ווייל זינט ער איז אכויף אויף דעם דעגל, האט ער
 געמאכט א 100.000 רובל פונם שטיל. ער איז טאקע א שונא ושרא, אדער צוליב פונם טוט אים
 אלספונד, אד פארביט אפילו אירן פון א פאקראם. די נישט-געזונדעס האבן אדער זיי גע-
 טרעפערט, אד מאכא פאקראם אויף אירן געהט איזוד אלספונד, אפילו פונם. און ווייזער,
 פאן זיי געזעצט, - אנט אים ווארט און באק געזעט יודעס מאן, איז ער דאק אדער א שטאט און
 געפונען זיך אונטער דער ווייזער. פון זייט פונדער און באפרייהט, וואלע זייטן גיפטיג ארייסאמטן.
 א חל שטיל איז אונטערגעגעבן איינפאלס פון סולונערן פאמא באפרייהט געווארן. נאר ס'איז
 געווען א סך אפרייס, זיי פאן ניט געקליבט דעם קאמיסאר. און צו דער צו איז אנגעקומען אלס מאל
 ניין שרעליכע דעטאלן פון פראסקאוו שחיס. א נערוועדיגלייט פון א געס האט געזעצט און שטיל
 איבערהויפט אונטערגעזאגט איז געווען די ווערע. ווייזער האט זיך ניט באשפרייטעט אנט זיין ארבייט.

דעלאק אויפן מאך איז געווען אן א שיעור, א טייל האבן אויף יעדן פאר פארפאקט האט געוואנד
 און טוירד אפצום און פארפאקטן און די געזעס. אנדערס האבן געזאגט וויי און יונג און אויך און די
 נאכטע דערפאר. די דעלעקטן פון דער קלייב האבן דערווייל צונויפגענומען גאר איינערן שטאט
 האט געזען. זעלבס, וויל א טייל זייטן געווען איינער צייט, אז פאר גאר וויי און זיך נישט
 אויסלויפן. אפראיב, פראסאנאוו, בארטן באט יין גאר נישט געדארפן. צווייטעס, א סך פאר פארטע-
 וועט אייך פארן נישט געוואלט געדן יין גאר. זיי האבן זיך נישט פאנגעשטאט, אז מ'וועט פאר גאר-
 נישט גומען פייג'ען אמתן.

אין זאך אז איך אנטען. דער גאנצער לייד איז אלץ א פאלטינער. דער פאטער
 זיינע איז א גואל, א אויסגעלפראכטער שונא נשאל. ער פאט דערפאר און שוועסטער, לעבע
 אמתן, אייך-פרעסדעט. א גאנצע כנאפיה איז אמתים. אנטער א וויכאגע פון אדא גלייך
 פאט זיך געפונען דער גאנצער. מאנטאג פאכנאכט, 17 פוואכאל, ארום פינף א זייער,
 זייטן אכטענע פאך און שטאט אריין צוויי טיטערס, ווייזט ארום, אויסגעפודעס. זיי זיינען צוגע-
 פאכן צום גאנצער, און האלד צוכן זיך אומגעזעט. מ'פאט נישט געוואלט אודר זיי זיינען.
 מ'פאט געזעכט, אז זיי זיינען פון די סטראזשעס, וואס דער גאנצער פאט אכטענע פא-
 דערט. און פארצויע פאך אריין דרייסיג סטעלעוועס, גאלד איינערן שפאס, גלייך צום
 קאמיסאר. און דער צווייט איז זיי אים געווען דער פאכזינער פון דער קלייב סאווער. דער
 קאמיסאר פאט אים געזען: "דאס איז סטעלעוועס" און מ'ער גארנישט. ער איז אונגעגעסען
 א סאווער איז געלעבן אפיים שטאט צוכאדערט. "לאמיר געבן צום גאנצער און רעדן ווען גאר"
 פאט אים געזאגט פויגער. "מיר פאבן נישט וואס צו געבן, ער באדארף אים שטן רופן. ער ווייסט
 דעם נישט, אדער ווען געדן גאר?" - "וואס זעט דעם זאלן מיר טון?" "ווארטן אויפן טאג!"
 - איז געווען דער ערשטער פון סאווערן. ער איז שטארק געווען געפאלן. "טא אים זיך אריין און
 גיב אריין!" פאט אים באזוכט פויגער. "מ'איז אפשר טאג נישט גרום." דעם טאג פאט אים און
 פאלטן גאר טענה געווען. זיי פאבן גאט געזען, ער זאל אונטען געבן פון דעם שונא די פאנע און
 דעמעה. פאבן אויף זיי. פאכנאכט, בא ווען זאלן פאבן די אייבן מיט זייער טרעכען געווען אונטען די פונקט
 פון פראסאנאוו. א סך פאבן פאט געפאט גרויזים, יונגער. א סך פאבן שטן נישט ווייזענדיג געווען
 אויף זייער גאר אפער אויפן גאר פון זייערע זייגענע. מ'מיר פאבן זיך נאכדעם דערוואלט, זייטן די
 סטעלעוועס געפאבן פון פראסאנאוו יין פאלטינעס דורכ'ן טראט, נאך דורך דערפאר, און אמאטום זיך
 אפגעשטאט, אנטעפונעט זיך, וואו ס'ווארען זעיעט די פונקט פארן געווענליך זיי אנוועגן די שטיבע
 פון די דעלעקט. אויף אדא אופן האבן די סטעלעוועס אויסגעברענגט און גלייכע דערפאר די
 אייזע פאפאליזם, און זייער פאז אין גוטס פאבן צוכאכט די ארטיגע פיינדוקאט אדו איז
 געלעבן און גאר נישט. רייקאוויץ א. א. וו. - אלדא, גלייך פונם גאנצער פאבן זיך די סטעלעוועס
 צעוואכען איינער דער שטאט, צעלעט פאכרוין איינער די גאסן און איינער די ווען, וואס פירן פון
 דער שטאט און דארף אריין. נאך די דרייסיג סטעלעוועס איז אנטען און די גאנצע אמתן. די

איין זיין נאך געווען און דער האנדל, ווען די רויבד זיין אונטער זיך אריין צו
 זייער פאמיליע און נישט אריינגעצויגן פונעם געזעץ, האבן זיי זיך געזעט לויפן מיט די ווייזד
 און גינגען איבער די גאסן, זענענדיג א וועג אויפ'ן בארג. די אונטער זייער איז נאך געווען ארויף
 אויפ'ן בארג. שפעטער אהר איט פירט מינט האט מען שוין נישט געזען. די סטעלעוועס האבן
 דער ווייל געדונט בייזער אין פרייט מיט טויזן, וואו ס'זאלן זאגן שטענדיג זייער פערד.
 די טיכען אפן, אין די שטיבער זיענענדיג סאמאלאך און אונטער זייער פערד, און איבער די גאסן
 לויפן איבען, ווייזער גינגער פון איין גאס און דער אנדערער. נישט געווען לויפן אויף ארויס. א
 טאג שפעט אויף די פרייטער. אט-אט וועט מען גייען. און שפעטער אביסל זייערן שוין די סטעלעוועס
 געווען און די אונטער זייער גאסן אויך. רייטענדיג אויף די פערד, מיט די שאלעס און דאזעס און די פערד,
 האבן זיי געטריבען די איבען און די שטיבער אריין. ס'איז נישט געווען לויפן אריבער דער ווייל אונטער זייערן
 זיך און אריין געבן און די שטיבער, פארטויטלען די טיכען פאר א שטודע אין ווארטען... טראק! טראק!
 פאזען אונטער זייערן צו זאגען די גיטען אין אלע סעזן שטאט און און בארג. ס'איז שוין אונטער זייערן געווא-
 רען שטיליכע איבען, ווי ס'איז גאר געווארן נאכדעם. א טייל יונגע פויערען האבן אויך געלאסן אויפ'ן בארג,
 שטענענדיג די איבען צו אנטלויפען. פארט נעמען דער שטאט ליגען צוויי דערפער - ליזלינג און דראפ-
 טיילע. און שפעט וואונען אונטער זייערן פארטויטלען אין די גאסן - אונטער זייערן פארטויטלען
 האבן אריינגעזאגט די איבען אויף א וויילע; נאך דערנאך האבן זיי אריינגעטריבען די איבען, זאגן די
 סטעלעוועס זייערן זיך אונטער זייערן און בארג אין שטרעק באפאלט די פויערען נישט אריינצולאזען די
 דעריבעס. און אויב יא, וועט מען מיט זיי אויך דאס זעלבע טון. די אונטער זייערן האבן אכטווארט נישט
 אריינגעזאגט זיי. און שטאט איז געווען א רעל. אהין האבן זיך געצויגען גאנצע מאנוט פון יונגע
 פויערען און פויערען איינציק אונטער צו מאכען זיך אביסל... אראם זיען א זייער זייערן זעליבע
 געדאיען אריינגעצויגען איבער די שטיבער מיט א זעלבע און די פערד פון די איבער פארזאגן:
 ש'מאל גינגערע, שום זייער, א.מ.א. אונטער, פסח אהרן אהרן א.מ.א. ווי גייענדיג פון שטיב צו שטיב,
 פאזען זיי געדונט געזע, טייערע חפצים, ארגומים. א טייל איבען האבן זיי פארנומען מיט זיך און איין
 פויג אריין אין דארטן זיי זייערע געפירטע. די רויבער האבן געפאלט שטייבער צעטערן און געזענע
 פרייער, נעבן אונטער פונעם גאסיסאר. אהין האבן זיי געזענען אלערליי סעסעווארג, וויינען, וויינען, וויינען
 פראפען. א גאנצע נאכט געווען, געלכערט, און א טייל פרייער זייערן די איבען געווען מיט זיי, דאזען
 זיי, אויפגעשטעלט די סאמאלאך, דערלאזט זיי עסן זיי. די סטעלעוועס, האבן זיי געדאנט
 אין געשטימעלט. און איין פויג איז איין גאנץ, אויפ'ן אויסגעפון א בארדער, א פארזייערער, צוגעגענגען
 צו א איבער איבער און איז געזאגט שטייבער פייג: "אנטלויף און באפאלט זיך, זאכען וועט מען זיך
 פרייערן! ס'איז אנדערע, זיעט נאך דער יונג." זי האט זיך נישט געלאזט: אזא גוט פאנדען
 זיך מיט איר. זי האט זיך צוגעקוקט צו זייער שפען זיך און פארטאגן... אלעס. זי האט זיך ארויס-
 געברענגט. דער אטאמאן זייער דאסיון (אמאט) און דער גאסיסאר צייער זייערן אויך געזעסן
 און א איבער שטיב, געלכערט א גאנצע נאכט. פרייער געלאזט צויען זיך און געפאלט אין זאכען.

אין די ארטיגע פויגלעך האבן א גאנצע נאכט געדאפּוּלעט אין די שטאָט און אין גלויבן גאנצע לערנען
 פויגלעך האבן זיך געצויגען פונעם דארף און שטאט אריין און פארטערט. גאנץ, אהן, אהן, אהן, האבן
 זיי פארנימען אונז פויגלעך. די גלויבן צעלאפט מיט דער פויגל פון די סטאלע ווערט, און ארבעט פאר-
 נאמען אסוי, פאמילע צווייפּעלעט גאלאנצער און אהן פארטערט. א גרויסע שמוץ איז געווען אין שטאט.
 אין דארף איז פארגעקומען אט וואס קראנקען זיינען געקומען פון שטוב צו שטוב, געזאכט
 צו שיקעס "געווען געשטראכעט מיטן טוט, גענומען גלעזער פלויס יונגע, אלערע אבוסט ארויסגענומען, גע-
 שערעט זיי און א טייל אפגעלאזט. געדוכט איבן אין די זלוועס (שטאלען), אין שטוב, וואו ס'זיינען געלע-
 גען איבער אן דעם וויסן פון דעם פויגל, ארויסגעשטעלט די שטיצע. די פילסטן האבן געקענט א
 גאנצע נאכט. ערעגט וואו האט מען געזאכטן פערטער. גאלען, זעטען א געלעך פון א פלוי... אין
 ווייטער שטיל. א טייל פון זיי האבן געשאדערט פון אונטער איבער, זיי זאלן זיי ארויסגען די
 אידישע געבורן. די איבער זיינען געשטאנען, קיינעם נישט געטראפן, געדאפט סטאלעס און די
 ציין אריין אין ווייטער געשטאנען.

אט איז א גאנצע איבערגעקומען די נאכט. גאנץ פרייה האט זיך צעלאפט א קלאנג, אד ס'איז
 שטיל, זיי שטענען קיינעם נישט. זיי זיינען אכאפגעקומען צו זאגן פראקוואליר האלשע וויקעס, אפערצייגענדיג
 זיך, אד די אידישע און וואונער זיינען דער שטיל און רופיקע לייט, וואס זיי אטמא האלשע וואונער.
 ס'זען זיין, אד מען וועט זיי הארפען געפן שטייבער קערלאך. און די איבער האבן זיך אנטהויבען אונצוגע-
 ווייז אראפצולאזן זיך פונעם דארף און שטאט אריין. גאנץ פארשטענליך, אד האט האבן געטאן נאך
 א טייל, די אנדערע טייל האט זיך געזאכט: "ס'איז גלייכער אויסצווארטען און זעהן, וואס ס'וועט זיך
 טאן." פון וואנען דער באזיגער קלאנג האט זיך גענומען, און ווער ס'פאט איז ארויסגעלאזט, ווייט
 מען נאך דער פויגל נישט. נאך וואווי ס'זאל נישט זיין, זיינען א סך אכאפגעקומען פון דעם דארף
 די איבערגעבליבענע און שטאט זיינען אכאפגעקומען פון די בויבעמער און ארויסגעקראכען פון
 די קאדעס. א טייל זיינען געשטאנען דאווענען, די אנדערע טייל האבן אויפגעשטעלט דעם סאמאואר
 און עפעס אנגעדינסטן - דאס האט פארט איז געווען פארטאלט פונעם נעכטיגען רעזיר און פון דער
 שערקליכער נאכט.

אין דער באזיגער צייט האט דער אטמאן צווייפּעלעט פון זיינע סטאלע ווערט אויפן
 פלאץ נעמען פויגל, וואו ער האט זיך אפגעשטעלט, און געדארטען פאר זיי א כעצע: "די איבער
 און די האלשע ווערט וואסן פארנאמען אונטער זיי וואסן אפער אונז געוועלטיגען. איז האבן
 פייגעקומען די "מאקאליעס" און די צליגעס און פראקוואליר און אויסגעקוואלעט אונדערע שונאים.
 איז וואסן זיך לויט זיין חוק דא און די זליגעס, אונדערע שונאים, און אויסכאטען זיי פון דער
 ווארט. פויגלעך, זעלבסטע! היינט אונדער שונאים! האט נישט קיין רעזיר אונז זיי! קיין גלעזער נאכט
 נישט די די. כריסטאפראדאוועס, - געזען גלעזער איז טרעף און זיי אריין זיינען טרעף! "הא די
 ארבעט ווערטען האבן זיך די גאנצען אכזשפרייט געזעהן איבער די גאסען, האלשע זיך די
 פילסטן פאר זיך.

די שטאטיג פונדיר פאפן זיי האבן זיי געוואלט זיי זאלן זיך פאכנען פון דער שטאט צום אלס
 דערשטן פאפן זיי דערפונט א אונטער, וואס האט זיי א גאנצע נאכט פארטן. דער פאפער איז
 דערפונט, ווי אזוי זאלן זיי זיך טאטען, איז אנטלאפן. א אונטער, וואס האט זיי געפירט ווי אזוי, וואו
 ס'איז פאס ס'טעלע פארבי פונדיר, פאפן זיי אופן ארט אונטער געלעט. זיי זענען פון דער שטע,
 וואו ס'פאט געזעכטע דער אטאמאן, זיינען געווען פון זיי דערשטע. פון זיי דערשטע גענוג איז אויך
 געווען א סאטעלין. אויף אים זיך אונטערשטאן אפצושטעלן. געזעכטע זיי גענוג, איז זי אונטע
 דינען אין צו-טען יאר געוועזען אויף דער אלמאד א יאר צוויי. נאכדעם אן אנטוויקלונג און געוועזענע
 שאפטן און זיינען לויט פארמאגט, איז זי געפאנגען געווארען פון זיי עס טריווער. דאס שאפט
 געווען אויף טיפוס און אויף פאקטן, און שווער געארבעט און די געווען = שאפטן. אנפונג ווערט איז
 עס געווען אפוימ. גאנץ פריה איז עס געווען זוכן זיין פאפער, וואס פאט פונדיר זיין פאט צוגע-
 נאמען און דערפונט און א געזע - אונטע א שטעט פאפן זיי געזעט, עס זאל פאך זיי ארבעטען א
 גאנצע נאכט לויטע טעלעס, געזאלט אים אים לויטע פונדיראק. דארטען זיינען געווען א אנטוויק-
 צוויי. אלע זיינען געווען געווארען. ס'ווערט, וואס זיי פארפירן אים זיי אונטערפאן געווען
 ווערן געזע, פאט געווארט אויף אן ערשטע און א האלבווארטע שטאט. זיי זיינען אפון געווען און
 אים אים דער גאנצע פאמיליע געזעכטען געווען. ווי ווערט מיר זיינען זיי געזעכטען איבער
 זיי געווען, געפאטע פונדיר, געזעכטען טוכען אים זיי אונטער, אריין און שטאט. אונטע דערפונט
 געלעבט פון זיי גענוג, און א שטאק אים דעם שטע און נאך א שטאק, און נאך א שטאק א
 טאג פון זיי פאפן געזעכטען אים דערפונטען עסטאט, און אנדערע - לויטע, גאטעליע, געזעכטען
 זיינען גענוג ניט שטיין, זיין שטע, - שטאט, שטאט! - אונטע ה, אונטע ה, פאפן זיי געזעכטען
 זיי נאכט, גענוג אים צו שטיין פאפן און דערנאך אים אראפגעזעט אויף א שטעט אראם
 פאלט און געזע אריין, דערפונטען, איז עס ווע דערשטעט ווערן; נאך צופונטען פאט זיך דאס
 שטעטע נאכגעזעט. דאס פאפער פאט עס אפונטען אריינגעזעכטען. און דעם געזע זיינען
 געזעכטען א סך דערפונטען. א גאנצע נאכט איז עס א צוויי געזעכטען צוויי געזע און גענוג פריה
 אריים פון דארטען און אנדערע שטאט, דאפאלטען זיך אופן איבער, און א צוויי געזעכטען ארבעטן.
 א צוויי פאט זיך געזעכטען די פריה זיך א צוויי געזע. דאן פאט אים זיי צוויי געזעכטען
 אויף אונטערשטען. און דער ציט פאפן זיך זיי פונדיר, פריה און פון זיי אונטע דערפונט,
 געזעכטען, ווי שטאטן, און שטאט אריין געזעכטען טוכען, שטאט, געזעכטען, פאט אונטע און
 זיי זען - און אפוימ! פאט געזעכטען צופאלן, איז פונדיר פאפן אריינגעזעכטען זיי סאדאטען
 און זיי שטיבער, אונטע זיי די באפאלטען, כדו צו זען נאכדעם פריי, נישט אזוי פאפן זיי,
 איז און וועט זיי שטיבער דערפונט. וואס זיי זען פאפן זיי פונדיר פון זיי וועט דערפונט
 געוואוסט פון דעם אונטע? דער גאנצער פאט אונטע גענוג פריה צו זען באפאלן און אלע דערפונט
 ניט אונטע אריין זיין אפון. און זיי, וואס זיינען דא, אונטע זענען זיין פאטען דער באפאל פאט
 צוויי געזעכטען זיי אונטע דערפונט די פאפן. גאנצער פאפן זיך גענוג צו דער ארבעט.

שטענען אנטהאלט די פונעם נישט צו באפאלטן די זייך גיין "אויס" אין די געוועזענע פאקס זיי צוויי-
 געמישן אין אויף פארטן אפגעליט גיין פארטן. א טייל פון די אויטאמאטישע פאקס זיך אויף צום
 אלע אויטאמאטישע הא די פוראקט אין געזאגטע איבער די פארטן, אויבן, אויבער מיט זיינע זייך קינדער
 אויף די פונעם אין א טייל פאקס און טאקע אפגעפירט און לעאט אריין צו פער למיטה, ווי די הינד צום
 שטאט. נאר צום גלייך פאקס זיך די למיטה אין געפאקט געפונען. אק זון שטארן פארלאפן. א גלייכע
 צום פאקס זיך די גאנצען אפגעהאלט, אין האנד זיך געמישן צו פער ארבייט. אויב פאקס זיי אונ-
 געדינט; געזאכטן אין די געזעס, געזאכטע זיך אויף די פונעם, געשטאנען, און די פער פונעם. פאקס
 איז געווען א געוועזענע ערליינינג, וועגערט גאנצען פאקס געשטאנען אין וועגערט געפונען, צו אויב ער געווען
 אפגעפונען צו טאט. גלייכע קינדער פאקס זיי געמישן אויף די למיטה און געזעס זיי, ווי א גלייכע. פאקס
 אויף טיף פאקס זיי געטוישט אויף גראנען-פאקס. איינעס א פארקלייטערט וועגערט פאקס נישט געפונען געפונען
 זיך פארפאלטן, פאקס זיי בערשטאנען פונעם פונעם איינעס א אלטען און פאקס זיי שטארן פארלאפן.
 דעם. ער איז געווען אין גאס, נישט געפונען זיך אויב פונעם. א חזיר פאקס און אנטהאלטן צו פונעם. ער פאקס
 געוואלט אויטאמאטישען, אים, געזעסען אויב פונעם די פונעם, נאר נישט געפונען גיין בית, און פער חזיר פאקס אים
 געזעסען. דער פאקס פון דער שטאט פאקס זיך נישט באפאלטן, געזעסען, אדא און וועג אים נישט טלעפון.
 ער איז געווען אין דער אויפפארק פון א פאל אונטן. די גאנצען פאקס נישט געוואלט צו ער איז א אים,
 נאר די פונעם פאקס זיי געזעסען, און ער איז געפאלן. שטארן אים געטוישט, געשלאפען אים און
 זאב אים פונעם פאקס, געשלאפען אים פון און צו פונעם און פונעם פאקס זיי געזעסען אויף
 דעם פאל. - און פאקס חזיר געזעסען פונעם פונעם פונעם. נישט פאקס זיי גיין סעפערעלען אויבאלטן
 אויבאלטן, א פונעם, א געזעסען, און זיינע זייך פונעם און אפטיילער, פאקס ער זיך נישט באפאלטן.
 א געזעסען נאכט זיינען פון אים געווען א סק פונעם פונעם, געמישן פונעם, געווען זעכער פונעם. און דער
 פונעם פאקס זיי זיך פונעם, אדא אים א אים, אריין געזעסען זיך און אפטייל און געשלאפען און
 אים, וועג ער פאקס זיך געזעסען פאקס זיינען געשלאפען פון פאקס אפ-
 ריסען. די פונעם פונעם איז געשלאפען א טאק נאך דעם פאקס, נישט זיינען פאקס זיינען.
 צו פאקס נישט געפונען אויבאלטן דעם טאט פון אים און אים אונטן קינדען א אונטן פון א
 נאר 17. גלייכע קינדער זיינען און א גלייכע וועג געזעסען פונעם, ווי אלע: זיי פאקס זיינען
 פאקס זיינען פאקס געפונען און זיך אויבאלטן פון דעם טאט א פאקס דער חזיר טאט, וואס זיי
 פאקס אויבאלטן. איינע פאקס זיך באפאלטן און די גאנצען, און די אויבאלטן. א טייל פאקס
 זיך אויבאלטן צווישן די טאט, אין דער טאט נצח געווארן. ס'איז איינע פאקס זיך אפאלטן
 אויף א גאנצען, א קינד פון א נאך זיינען זיין פאקס, און אונטן פונעם געזעסען טאט
 איז אויבאלטן פון זיי, נאכן פונעם און פאקס זיינען פאקס זיינען, אדא אונטן פאקס זיינען,
 וועג דאס איז געווען נאך אונטן גאנצען פאקס זיינען פאקס זיינען פאקס זיינען זיינען
 אונטן א. געזעסען, וואס אונטן טאט אים, פאקס ער אויבאלטן זיין אונטן, וואלען
 ער פאקס שטארן לוי געפונען, און געפונען זיך אונטן. פון אונטן פאקס זיינען אים

נאכגעפון-און דערמאנען אים, נאך נישט אין גאנצן, זיך פאט נאך א טאג געזען אין פאספאטאל.
 זיין אינגעל איז טיף איבערגעפאלן פון א קראפט און קאמפאני און א לעאק און פאנע. דאס
 פלעט פאט געדויען, נאך ס'איז געווען גענוג, אז ער לערנט דורכגעזען פון, פאט אים א סאלאט
 מיט א סאלאט געגעבן א צוויי פון איבערן לערנען פארמאכט איז ער אזוי געגעבן א
 לערנען צוט, פאראזק זיך אריינגעדראכט אין טראג, געפאסן וואסער אויף דעם קאפ און פאר-
 גינגען אים. דאס פאט דאמערט א אויף ציאנעך און פאט אים דארף אפגעפירט און פאספאטאל.
 עוואל צו פאסן זיך צו סטעלען טייל ווייג געזעט אויפן פאך, געדראכט פון פויערס ארויס צו-
 געבן די איבערן א סך פויערס פאסן אויסגעפויגט ארויסגעפויגט פון איבערן, וואלכע זיינען אויפן ארט דער-
 דרגעט געווארען א טייל אויסען פאסן זיך געזעט לויפן, פון גאנצען זיינען זיי נאכגעפאלן אויף
 פון פערד און געדראכט מיט די לעלעס. פויערע אינגעלעך זיינען געווען אין גאס, אלס מאל אויס-
 געלענען, "אל איז א אויב" אונטע פויערס פאסן אויסגעפאלען אפון, נאמענדיג דערפאר געזע.
 די מאל, וואלכע ס'איז געווען געווען ארויסגעפאלן פונעם פאך, פאסן געלאנגעלט גאנצע טעג, איבער
 די פארדער און וואלדער, נישט וואסער, צו דער פאטראק פאט זיך געגעפויגט, יבאס געזע פאך די
 פויערס צעגענען פון זיי. אויך געט אלעווע פאסן זיי אראפגענומען. אין אהאל פאט געדראכט און פלעט
 מיט פארמאכט פויער, וואלכע זיינען איך פארמאכט געווארען, אין פאך פאט געדראכט און
 די פערד א דאזיגענדיג קינד, זיי פאט נישט געקומען לויפן דערמאנט. זיי פאט עס איבערגעגעבן אויפן
 שט - און געזען וואסער, דאס קינד איז פאסענדיג זיך פארפאלינגען געווארען איבער אונזער
 זענען געבליבען לעבן, ווייל עס פאסן געדראכט, אז עס זיינען נאכגעפאלן. אין פאל איז געזען און
 נאך איך א סטעלען. זיי פאט אים געזען, אז זיי איז א נאכגעפאלן. ער פאט איר נישט געגעבן צום
 קיין ארען אויף נישט ווייל געלאנגען א פויערע. ער פאט זיך געווענדיג צו איר. זיי פאט פאסענדיג
 און צעגענען, אז דאס איז איר לעבן. און פון פאל איז נישט געווארען.
 פאלן אונטען פאסן זיי איבערנעם פון דעסע פויער, פון אונטען געגען, די פויערע
 געווענדיג, אזוי אז זיי פאט געפירט פון טעגלעך זענען. ארויסגעפאלען זיינען זיי ארום 2-3
 א זענען פונעם דער פאט פאסן זיי פאסענדיג נעמען געטווענען פון ארום א אפון ארויסגעפאלען
 דאס געזע (?), די שטח איז אראפגענומען - און אים דערפאלעט. אזוי איז ער געגעבן א צוויי
 עס אויסגעפאלען, ווי א קינד, נעמען געטווענען פון ארום.

II

א שווער פאפאליכעס. הילף פאט מיט זיך פאנגעמאלט דאס שטעל דונסטאג פאנאכט
 דעם 18-טן פנוואך. די געזעטע און לעסטע פויער פאסן געדראכט און קינד פאט נישט געדראכט
 צו לעבן זיי. אלס מאל פאט זיך אפגעפאלט א נייע קלינט. דער ווער פאט געוואונען, דאס
 פלעט פאט געלאפט. ארום פון פויער פאסן זיך געדראכט טעגלעך אויף ציאנעך, וואלכע דער
 גאנצער פאט האלטעט אפ צו פויערן פון שטאט. און אויב די גאנצע פאסן זיך געווארען

די טויט געשען אין זעכער, האט דאס הארץ זיך אויסגעקאפט און א היטערליך געווען. און אויב ניש
 - אויב געשלאגן און די פערפער, און די פארער זוכן זיינע געלייטע. דאסן זיך דאגערט
 אויסלייגער פון און פארלייג, האט און ניש געדעט לוי פרייגעשריי, נאך א שטילן זיבאל.
 האט זיך אונזער פערמאסט פון פום טוט פון זיינע נאכערטע, אויב ער ארומגעפאלן און
 וואגן סאיי הארץ און זעכער, פולטע געמאכט. לוינע ליינער זיינען און גאס געקאפן, אנפאלטן -
 דע זיך ביי די פערטאק, שטיל געווען און אן אן אויב פער אויפגעמאכט: "אוי, און טאטע! אוי, און
 אמתע!" כאטש און אלז ביינער זיינען געווען פו טירן און די פערטער צעבראכן, דאס געטע
 צעבראכט און נעמן די ביינער זיינען געלעגן די דאזי-דעם, גען ווארט, געזעכערט, - א סך פלוין
 אים פאקאטעטע לייבאק. אונטערשטען זיינען גאנצע פארלייט ארום, ארום, ארום געווארן און
 ברונען און געווארן געווארן נעמן זיינען פריינער
 אטאק דעם גאנצן טאג איז געקאפן די דארף פון די פרויען און דאס צעברענג פון
 שפיטאלן און שטאט גופא די אלערע דאסן זיך דאשפטיט אים פער דארף, און די ווערט אים
 די לאמאנטען א סך אנטלאפערע זיינען אנטווארן פון די דערפער, א סך האט און ארום געלעבט
 פון די געזעכט. א סך פארעוועט דאסן זיך באזעט אונטערן צוליב פיינלייטע, דער פתח איז
 אלץ געווען שטילק גרויס. פארען שנייג האבן זיך געטראגן לוינען, און די פיינאמאנטען ווערן און יודער
 שטעל אויפגערן די שטיוט צו דער הארץ פאכשטענליך, און די אונטערן פון דער שטעל
 זיינען געווען שטיל פולטע-לאז. צום גלויבן דאסן זיך די אונטערן שטעלן, פאכטע אפגעברען
 אויף דעם אומגליק, און אויפגעוועט סעטאנאל, אויף דעם פרייטען טאג זיינען געווען פון די
 נאכערטע שטעלן פירן אים פראבלען, פרייערע, די אכטע ווערט פאר סאנטארן אים זיינע
 אנטווען איז די ארזשע געווארן לעדפאטיג. סאיי געווען געווען סאנטארן פאר די פארוואונדערטע.
 און האט געטוישט דעם פער פאראויסער פאפולערע, געדאכט און א אכטען די בילד פאר די
 געליטערע האט זעט דער ד' צוואנציגן פון טשארני-אסטראל, וואלכע איז געווען אט געלייכע
 טעג שפער. סאיי געווען געווארן א פאכטע-אומטע, און וואלכע ס'זיינען אבייגעלייטע
 פארשלאגער פון די ארוםגע שטעלן און פאלטן זעכטע. ס'זיינען געדינעט געווארן געווען,
 און די ארזשע איז געווען פלאנעטיג. סעטאנאל האט אטיינעט א סך געזע. אנדער שטעלן
 אויך דער ד' צוואנציגן איז געדינען און פאלטן א צוויי וואגן. ער האט אונטעג -
 לעט א סך כח אונטערוועגן אויף דער געזעדיגער הויך די ארזשע וועגן הויף און די האט -
 כחען הויף פון די חפצים, וואס די אויבזאנערן פאדן צווייפערטאגן, איז געדינען פאלט,
 וואלכע איז פונדעריגעטעלע געווארן צווישן דער פאפולערע. דער אכטער פולטע-לאז -
 טעג פאך די פאכטע-געלייטע האט געדינעט צוויי גאנצען - איינע פאר די לאמאנטען
 אים דעם ארזשע וועגן פערטאק און איינע פאר דער אונטער פאפולערע. גאנץ פאכטענליך,
 אז פון לוי פריינע האט ליינע ניש געמאכט. צו גרויס איז געווען דער אומגליק. צווייפערטאגן האט
 פאך און געטע זיי די פרייערע פאלט ליינע ניש געוואלט, ווייל און פאלט שטארן אומגליק.

דער קאמיסאר ציממער האט אפילו צוגעזאגט צו אהרן אפלאווע זיי די פוטריוס, נאך זי איז
 געווען זיין צוגאנג. פארזעט, ער האט נאך געזאלצן די וואונדערן. אהאק צייט נאך דער
 שטייב איז פון דעם נאכגעסטן שטעטל נאכאלינעם געווען א פור איט פראפולטען, וואלד
 ס'פאסן האנגלויט צוויי אידישע אינגלעך אים געווען פון דער ארטיגער זאגסטעל. צווישן די פוטריוס
 האט זיך צעטראגן א קאנג, אדער ס'געפילט אויף זיי א "זליבאלע" אראוי, וואלד וועט אים זיי דאס
 זאגן טאן, וואס די פיי באיאקעט אים די איבען. ארשטאט צו געבן פארשטענדן די פוטריוס דאס
 פארשטייט פון די קאנגען, האט ער דער קאמיסאר ציממער, זיי צווייגעווען, באוואפעט, צוגעשט
 פארטריבן אויף אלע עקן פון דער שטאט. א גאנצען אונטער האט ער אים זיי אשטרייט, קינס נעט
 געלאזט געבן אין גאס. דעם אמא גאנצוועג, באקן די ארטיגע פוטריוס נעט אויף קיין בלנד אורא
 געפאט. פון דער אנדערער זייט האט די אידישע באפאלערונג אמאל געזאפאלט, וויסנדיג אים וואס
 ס'אן זיך אויסלאזן אדא אים פארשטענדעניס. די אידישע פארשטענדע וואלד זיינס געפאנגען
 אים דעסן בארובען די פוטריוס, האט דער קאמיסאר בארובעט, "ס'וועט גאנצליך זיין", האט
 ער געזען פונדע. דעם אייגענעם ארטיגן פאט ער געגעבן פאר דער שטייב. ווען אונטער פון די
 פארשטענדע האט אים דאס באהערט, איז ער שטענדיג ארטיגליען געווארן. א גאנצע נאכט
 באקן געאכטיקט די באוואפעטע פוטריוס אנדערן שטעטל, און נעט און אידיש האלף האט געלאפע
 און געגעבן פאר זיך דעם אונטער פון דעם שטאט. און קיין פראסונדאן האט ער איבערגעגעבן
 אדוונע ער אינדונגען וועגן דער פראוואלדע, אדער די אוועקגען אדער האט געפונען פאר
 נויט צו באפען קיין נאכאלינעם תיכף צו עטוואפענען די אידישע זאגסטעל, וואס איז
 פארשטענדע זיך, דרייט געווארן.

ס'איז כדאי זיך אפצושטעלן געווען אויף זיינס באציוונגען צום פאקראס. זונטאג, דעם
 16 פאוואל, א טאג נאך דער פראסונדאן שטייב, איז זיי אים געווען איינער ^{א.ש.ש. 104} אין אים אים
 געשטעט וועגן פראסונדאן. "דאס איז פאר טראציקן". האט ער געזען פונדע, נאך זיי אונט
 ווען גייר נעט זיין. - "דאס איז אויף געווען און קאמיסאר: אדער ער וועט נעט וועגן, וועט נעט זיין
 קיין פאקראס". האט באהערט זיין ברודער סאמאן, וואלדער איז אויך דאן געווען און ציממער.
 די ווייטערדיגע געשעפטליען באקן ארויסגעווען דעם אמאל פון זיינס ווערטער דער אטמאן
 סאטאטאן האט באשאסן צו אהרן פאקראסן און אלע אדוונע שטעטאק, און זיינס שטאט
 געשעפטליען פאקן זיך אראפ געטאן און עטליכע שטעטאק. נאך אומטראם האט די ארטיגע
 אמאל געגעבן אים אלע מעגליכע וועגן אפצוהאלטן די באנדעס פון א שטייב. אדער האט
 פאסיקט און טראכטן - אסטראל, נאכאלינעם און אנדערע שטעטאק באקן די ארטיגע גע-
 מיסאטן אפגעלייט טאקראס קיין פראסונדאן, אדער זיי איז שטיל, קיין באשענענעס איז
 נעטא, און זיי נויטען זיך נעט און קיין אמאל וועגן דאס אלעס האט געאסט א סך גארע דער אידישער
 באפאלערונג. איינער פון דעם קאמיסאר (נאכגעסטע אטארזעטער האט אים געגעבן זיינען
 אדער די ווייטערדיגע פון דער שטייב זיינס געווען דער קאמיסאר ציממער, פאסיקט און אוואל

קאסאוויטש, א דארפס-לענדער. זיי האבן אראפגעפארעט צו פרידלאנד, זיי האבן
 צונויפגעשטעלט א צענטער פון די אנטוויקלונג פון א סך אנדערע זאכן, לטא-העברע
 זיינען פארברייטערט דיין קאמפאני. דער לענדער, מיט זיין דרוםער סאך און דעם גאנצן ווילא-
 סן פלעק אפט באזוכטן איינעם צו נאך דעם פאגראם. "אין א געזעטען ווארע דארף און
 אריסל אויספארען, כדי ס'זאל ווערן פרייער. אפאט שוין דאדארפס מאכט א "שליסטע" אין שטעטל.
 געזעטעט האט און אויספארען נאך 18 האלשטאטעס" - אט אדו פלעקען זיי צווישן זיך שמועסן
 זיי זי און פרייער.

א פאר וואנען נאכן פאגראם, פרייעטאג פארנאכט זיינען פלוצלינג עלייען אין
 שטעטל פיר פרידלאנד און פירע מיט לאנגע פרייעס. זיי זיינען גלייך צוגעפארען צום
 פאגראם-קאמפאני, דער צענדליג אים, אד ס'דארף אן וואס און שטעטל דריי פונדעט, פרידלאנד
 צו מאכט א שטיק פ, נאך אויב און וואס זיי געזען צעהן טויזנטער רובל, וואסן זיי אפער ניט
 איינגעזען. און האט אמאל געקאנט אנטאפען, אד דאס איז צוויי טויזנט פרידלאנד און, אד זיי האבן
 פארט געוואלט גרינגען עטליכע רובל. נאך די שטימונג פון דער אידן שיד דער פרידלאנד איד געווען און,
 אד זיי האט ניט געקאנט דאס, אויסגעצויגן באטראכטען פרידלאנד. ניט געזעטעט דאס דאווענען און פאר-
 געזעטעט דעם שטיק אדס, פאגראם איבען דאדארפסן זיך אין די האנדעס, אויף די פרידלאנד, געלאפען
 און די פרייער, דערפאר און די אדארפסן פאר די פרידלאנד פון דעם פאגראם האבן זיך
 צונויפגעקומען א סך פרייען, איינפארק, און דער ניט דערפאר, וואו זיי האבן געזעטעט, אד איינער
 דעם שטיק פון דעם "רוסטען זכ"ל" וואסן זיי א רעאלע געוועזען. נאך פשוט פילע צייטן זיך
 דעסער צווישן אדו פרידלאנד. זיי יעדער ס'רוב פון דער טר האט דאס הארץ געפלאטערט.
 אין איבערן שטעטל האבן געווינענע פיר פרידלאנד, טראגעדיע זיך אויף די פרייער, וואו
 א פרייער פון דעם זיינען מיט די פרייער שמועסן און אנוואנדענע א פרייער אויף די אדען.
 די פרידלאנד אד איינפארק געווארען א פרייער פאגראם פרייער פאגראם-קאמפאני
 שפיר, וואסער האט גינגען פאגראם דאס אומגעווענדעט ווייט פון די פרידלאנד
 זענען, אד שטיק אוועק צום קאמפאני און טאקע מיט אים געקומען דעזען רובל טאמאן
 אים פראסאקאוו געפארעטען געוועזען זענען, האט דער קאמפאני אים אויסגעגעבען
 און שטאק ווייניג שטענדיג גינגען פאגראם זיין געפארען נאכאלוי. ער האט פשוט
 איינגעגעגען, אד די פרידלאנד טעראריסטן דאס געגען שטעטל. און דאן האט זיך דאן-
 און א דאס פון פראסאקאוו אנטטייכט זיי נאך די פרידלאנד פאגראם זיך אונטערגעגען
 און זיי האבן געשווערן פארלאזט דאס שטעטל. און די אדען האבן דעם קאמפאני געגען
 סעטל רובל, וואו ער האט "דעוויסט און מיטיג" פארהייט דאס שטעטל פון איינעם פאגראם
 וואו די געשעפטן פון די פראסאקאוו זיינען געווארען שטעטל, און די האלשטאטעס זיינען
 צוגעגען האט צו פראסאקאוו אד דער קאמפאני, פארשטענדיג זיך, אנטרייען געווארען.
 נאך שפירע אריסל וואו פראט זיך געדינט אד די פראסאקאוו פארשטענדיג זיך, איז

ער פלוצט זענען אין שטעטל, צונויבערזעצן א פארמאליע פון אלע אידען. א חוץ די יונגע-האלער-
 וועג, (עוואל) כדאי געווען זיך אפצושטעלן אויף די צווייפונגען, וואלכע האבן געזעהט און
 שטעטל נאכן פאגראם צווישן דער יוגנט און די גוי-הייט. איינער, איד אבער נישט פא-
 דאס אכט), געלאגט זיך פאר זיי, אצ, ווי ער האט געזעהט, וועלן אים צו אידען צוריקגע-
 אן פאגראם איד ער נישט שולדיג. עאיג נישט געווען און אים באלאנגט. ער וויל גיט לעבן אים די אידען
 א.א.וו. און וויל נאך צו זאלטעוועלע פאגען גענומען פראסקאוו, איד פון אים זיין זכר נישט גע-
 בליבען, ער איז אונט און צו אכיוועלע צוריקער.

גאר אנאנער טיפ איז געווען דער צווייטער אנפירער פון פאגראם דאסויל, זייענדיג א
 גרויסער חניפה'דיג, פלעגט טראגען א אפער אונטער דער פאלע, ער פלעג זיין מאן נישט אבען
 אכויסכעטען, נאך אלעס אפטאן אונטער וויילינס. ער האט באשטענדיג פרייע געזעט אויפן, נאך געווען
 איז ער אויף זיין רבי'ס וואלד פון דער "אכיוועלע" אן. און פא האט ער געזעהט אזא מעגליכקייט
 זיך נאך זיין און זיי. ווי דער געוואלד פון דעם אנפירער צינגל-זוכט, האט ער אפצוהאלטן גע-
 מאכטען זיין פראסקאוו, אצ דעם 15 פעברואר פאגען צווייף אידען זאלטעוועלעס פארזאכט
 דאס פאסט-הויז, דער געמאכט אנאויפגעצויגן. פאלשטן פאט ער ערלעדט אלס א נעסט
 פון בארשעוועלעס, וואלכע מען האט פארטויליגט. אזוי האט איבערגעגעבן אונטער אפאקאן, א
 באאטער פון דער אינגערער שפייע-אפבאווע. מאנטאג, דעם 17 פעברואר האט מען זיך און
 פראסקאוו דערוואוסט, אצ זיין פאלשטן זייען אוועקגעצויגען הייזאמאטעס צו מאכען א שמועס פ.
 א סך מענטשן באגען טאגעכאפירט וועלן דעם זיין פאלשטן, נאך אפילו און טאגעכאמט איד
 נישט צוריקהאלטן געמאכט. און ער איז דאך געווען דער נאטעוועלע פון פאסט און טאגעכאמט
 און שטעטל פארן צינדליכט שטארקע גאנגען, אצ דעם 18-טן און דערפרי איז ער באהאלטן
 געווארען פון פראסקאוו אכט א טאגעכאמט אפצושטעלן די שמועס, נאך דער דאסויל, האט
 זי נישט אויסגעגעבען דעם אטאמאן. דאס גאנצע שטעטל, ווי און מען, האט אים - און נאך
 אים - געדענקט פאר דעם פויפט-אנפירער פון דער פאלשטער שמועס.

דאס האט זיך אריינגעווייזן דעלינענדראק האט אנגעטייען דאסוילן. דער גאמיסאך
 צימער איז אנטלאפען. דאסויל האט נישט געזעט אנטווערן אחת ער איז געווען פארוואונדערט. זייענדיג
 און שטעטל פאצויוועלען אים פער פערל נוסעט, דער ארטיגער-האיינצער, דאט ער איז געגעסן א פאטע דער א
 געשפרינג און גאנצען. אצ זיין פאטע צאמט געלאפען פון א רעוואלוצ. די טרעטע אדוויזינישע הילף
 האט אים געגעבן דער פאטער ראפאפאכט(וועלכען די גאנצע צעטרעטער קעלע האט געלייט זיין
 פאלשטן העלפען די פארוואונדערטע פונם פאגראם), סטודענט סאלאמאנצא און דער פראוויזאך
 שאפיר. פאטער כאפאכאט און סאלאמאנצא, ווי מען שמועס פון פראסקאוו, זייען דעשע-
 סן געווארען פון די פוטלעוועלעס און זייער לעבען אנפירט אויף פראסקאוו. דאטער
 דאפאכאט האט דאסוילן די גאנצע צייט אנטעפאל געפירט די ווערע. נאך דא האבן
 די בארשעוועלעס פארנומען פראסקאוו, און זיין פאלשטן איד אכיוועלע 15 נוסט-אכיוועלעס.

די ארבעט אפגעקומען האט געפאקט פון דעם נאטשאנאל אונד ארבעטערן באוועגונג. די האט
 עס געמאכט צופילן. האט געברענגט ארוםברענגן זיך פון דעם ארבעט און אלע ארבעטערן.
 ער האט געלייגט מיליאנען צום פאקא-קאמפאניע און אים פארגעגעבן 30000 דאלאר אויפן
 קונדער-באנען, וואס איז אויפגעשטעלט געווארען דורכן פאקא-קאמפאניע, איינע פונדעם
 באנען און געוואלט נאמען אויף וועגן. ס'האט גאר נישט געפאלען. לגמ און דערפרי האט
 מען אים פאדארט אוועקברענגן. דאס געזעטשען, קען און געוויינט, איז געפאקט געווען, ווי אזן וועל
 אים פונען. פאזיציע ווייזט זיך ארויס, אז דאס וועל זיינע האט געפאלט דעם נאטשאנאל אים
 איבערגעגעבן אונטער א פויג-ארבעט. ווי אין אונדעם האט דאס געזעטשען אים דיסטורבערע אויסגעשליסן
 געווען און געפאקט דעם נאטשאנאל נישט אוועקראמען דעם גליין. "איינע גארעם קונדער האט ער
 איר געפרייט". "ער איז אין פאקט דורכ' - דעם איינציגען באשרעבען פון אונדער אונדער
 ווילטו איבערלאזען! נעם אים צו, און קען אונדער זאל זיך נישט אונדערן!" צווייטע איז
 געגעבן דער עמבער אויף דעם פונדע, א טראכט געלאן, און שטענדיג באהאלט אים פונען האלד
 קען פראקטיוואו. א פריי-געלעך האט זיך ארויסגעווען פון אלע אידישע פונדע. און
 האלד האט מען אים באהאלט אים צופרידעם אויסגעשליסן קען פראקטיוואו. דערנאך האט מען
 באהאלטן צו קען צוויי אידישע פאשענדיג אים חטאמל פונדע געזעטשען, זיי האבן
 פאדערן פון דער פראקטיוואו אכט אים, באוועגן צו שיינען. דאס אלעס האט געווען א טאג.
 באוועגן פונדע האט נישט געפרייט. די האט צווייפאקט און חטאמל פון די פאשענדיג פונדע,
 אז ער האט, איז אן אונדער אונדער און. די האט אונדערגעקומען צוויי פונדע, אז זיי האבן
 צוואו דאס, אז ער איז דעם טאג גאר און דער פויג נישט געווען. די פראקטיוואו סטאנדיג-
 פויגער האבן אים אונדערגעשטעלט זיין טרייטע און געוואלט אים נאמען אויף וועגן און
 באקאנטע. ז.א. האבן געזעט צוויי בחול; זיין פרוי אים אירע צעפון און פראקטיוואו פאר-
 שטענדיג דער אויספאלער פון ז.א. און איינע אונדערגעקומען האבן פראקטיוואו צו זאגען א
 געווען אויספאלער. די אידישע פאשענדיג האבן געפאקט געלף נאכן געווען אונדערגעקומען
 ארוםברענגן אן אונדערן. למע אונדעם האט מען נישט געטראכט. ווייל דאס וואלט געווען געפרייט
 צו זיין באקאנטע - א סך קליינע האט ער געפאלט. געזעטשען האבן די אידישע פאשענדיג נאך
 געווען אונדערגעקומען. און נאך זיין האט פון דעם האבן טאג, ווען זיי זיינען געקומען קען פראקטיוואו,
 איז ער בעלשאטן געווארען פון א אידישען איטאליענער פון ז.א., וועלכער האט נאמען געווען
 פארן טאג פון זיין זיינען און זיין שטענדיג, וואס זיינען געפאלטן פראקטיוואו
 פאקא-קאמפאניע.

די צוואנציגסטע אונדערן אויפן פאליטישן באפען צווישען די פאטערס און די זין, דייטליכער
 צווישען די דור-האלט און דער יונגער. באפען זיך און פאלשען בורט ארויסגעווען און דער זעלבער
 צייט, ווען און אלע אנדערע שטענדיג, פ.י. פון דער בוטשער וועגאלאזיע און, ווען די זעלבע פאר-

וואס איז דאס איינציגע וואס איינצודרייען אין אלע לייענע זייטן. אסך איז פאסן אוועקגעשטעלט באקאנט
 צימערמאן, ראפאטן און בייגער אויפצושטעלן די זעלבע קלאר, וואס די האט געפירט און די
 גאנצע צייט פון איר עזיסטענץ א שטארקן קאמף איז די אנט-געזאגטע פאליטישע מאמענטן
 פונעם שטעטל. די שטרעק-פראגע איז געווען די שפייגל פראגע. די לייענע הענדלער און די
 אראפגע רעדע-פירער פאסן זשאק אופן ניט געקענט פארשטיין, וואס די קלאר פאנאמא
 זיך איז דער פראגע. זיי האבן פאסן די געוואלט פאפארעלן און אביסל ספיקולירען. די זעלבע
 קלאר איז געקליבן געווארן ניט אונטערן שילד פון פארטייטן. אנדערש איז געווען זייט גלייבן די
 צווייטע קלאר און לעצטע פרייטאג פון יאר 1918. געקומען פאסן צווייטע זיך צוויי פארטייטן - ציוניסטן
 און פארקאויפטע. די אידעאלן און דער קלאר פאסן האבן פאנאמא די ציוניסטן און דא האט זיך
 און דער קלאר צופאקט א פאליטישער קאמף, איבער וואס די שטעטליכע פון דער קלאר איז
 געווען אונפערבאקאנט. די שטרעק-פראגע זייטן געווען די שול-פראגע, די באצויבונגען צום נאציאנאליזם
 סעקסאריאט א.א.וו. זייטן פאסן פאק די ציוניסטן ניט געוואלט נאמען אויף זיך
 דאס אהרונג און אנפירן איר דער שפייגל-פראגע. איר זיין פראטישע האבן פאט זיך די
 קלאר ניט פארנאמען, און די איז נאר געווען א טריבונע פאר די פארטיי-רעפארמיר און די דאזיג-
 דעם פאסן זיך פאצויען צו איר ארטן גרעסטען אונטערן - "איינליק פראווען איר דער שטאט,
 קען זעסן ווערן? און געבט זיך צונויף האלטן שפע פראג און ווערן גארניט. איר ווערן 1918, ווען די
 ספעקולירטע איר געבאט און סעוואל איז געווען שטארק גרויס, האבן אירן געבאט-הענדלער און פשוטע
 סומעס געוואלט אויסנוצן די קלאר, נאמענדיג פון איר געלעבונגען אויף ארויסצופירן און איינצופירן
 געווארן, ווען די קלאר האט געפאט דאס רעכט ארוינצופירן שפייגל-פראוועלען, וואס אסן פלעגט ניט
 רעוויזירען די קלאר איז אויף דעם נישט איינגעקומען, און די געבט צו איר איז געווען שטארק
 און דעם פאקראס פאסן אלס דאז-זעם פארשטיג די קלאר, דערפאר ווען די האט אונטע-
 מיט איינגעקומען א פראטעסט געגען דער "איינליק" און טעלעראפירט ווערן דעם און נאציאנאליזם
 סעקסאריאט. און איינערדיגט זייטן די געווען אויפגעטראגען אויף די "פארקאויפטע" - דורך
 די סאציאליסטן איז געווען דער גאנצער אומגליק. די באצויבונגען צווייטע דעם שטעטל און דער
 קלאר זייטן געווען איר איינציג זעלבן פאקראס האט פאקטיש די קלאר אויפגעפירט צו
 עזיסטירען. א טייל פון די איינליכער פאסן געווען פאר ווייניג ניט ווארפען זיך שטארק און
 די אוועק דער פארשטיגונג. אויף פאראווארען פאסן אפילו אייניקע אירן זיך ארויסגעצאגט
 דערפאר, איז געוואלט זיי פאפארט ארויסגעגעבן דער אהרונג, ווי באשענדיקע. און פאקראס-קאמפאט
 איז נישט אריינגעקומען זיין איין אונטעליב פון דער קלאר. און ווען נישט די פארשטיגער פון
 די ארויפגע שטעלען, וואס זייטן פאסן איינאנצן פון ווען לויט, וואס גארניט געווען
 אויפגעטאן און צו פארקויפטן דעם שטעטליכען אומגליק פונעם ראווערסטן שטעטל.
 אן פאשטן ווארען לערך 2000 אירען (זיין פאקראס).
 פארדעקסעלעכט פראג און פאשטן - 400, און איר רעכענען די - 500, אירען
 110-120 פארקאויפטע.

פון 17 דאטאמער פאסן די ציוניסטן געפאט - 10, די פארקאויפטע - 6, אונטעמישטע - 1.

N. 22

С замѣчаніями
(в концѣ) Л. Вейзера
из Фельштина.

ПОГРОМЪ ВЪ ФЕЛЬШТИНѢ.

(Докладъ А.И.Гиллерсона).

Фельштинскій погромъ надо разсматривать не какъ самостоятельный погромъ, а лишь какъ эпизодъ проскуровской рѣзни. Какъ указано мною въ докладѣ о Проскуровѣ, часть возставшихъ солдатъ съ пятницы на субботу 15-го февраля отправились по дорогѣ въ Фельштинь, чтобы поднять тамъ возстаніе. Явившись въ Фельштинь, они первымъ дѣломъ арестовали начальника милиціи и всѣмъ объявили, что въ Проскуровѣ произошелъ большевистскій переворотъ, и что такой же переворотъ долженъ произойти во всемъ Проскуровскомъ уѣздѣ. Но вскорѣ они освободили начальника милиціи и отъ него, какъ и отъ другихъ лицъ, стоявшихъ во главѣ администраціи и общественныхъ учрежденій, отобрали подписку въ томъ, что тѣ непрекословно подчинятся вновь организованной большевистской власти.

Однако въ тотъ же день, 15-го февраля, они узнали, что большевистское возстаніе въ Проскуровѣ провалилось и тогда они спѣшно покинули Фельштинь и разсѣялись по разнымъ направленіямъ.

Этотъ эпизодъ съ большевистскимъ выступленіемъ крайне взволновалъ мѣстное еврейское населеніе.

Вечеромъ же это волненіе усилилось, когда стали доходить смутныя слухи о происходящихъ въ Проскуровѣ событіяхъ. Тревога евреевъ еще болѣе усилилась на слѣдующій день въ воскресенье, когда эти слухи стали болѣе определенными.

Евреи тогда обратились къ начальнику милиціи съ просьбой усилить охрану. Тотъ обѣщаль пригласить въ помощь мѣстной охранѣ крестьянъ изъ сосѣдняго села Поричья, а также изъ Проскурова, на что онъ отъ евреевъ получилъ соотвѣтственную сумму денегъ. Дѣйствительно, въ понедѣльникъ утромъ изъ Поричья явились вооруженные крестьянекіе парни, которые окружили мѣстечко. Это то и была та вспомогательная охрана, которую **набралъ** начальникъ милиціи. Самъ онъ утромъ въ понедѣльникъ уѣхалъ въ Проскуровъ. Онъ вернулся въ шестомъ часу вечера и вслѣдъ за нимъ появились казаки съ "красными шляпами", т.е., тѣ самые гайдамаки, которые, какъ уже было определено извѣстно въ Фельштинѣ, рѣзали евреевъ въ Проскуровѣ.^{х)}

х) См. замѣчанія къ этому докладу (въ концѣ), сдѣланныя Л. Вейзеромъ изъ Фельштина, въ нѣкоторыхъ пунктахъ расходящ. съ изложен. в этомъ докл.

Евреи поняли, что они обречены на рѣзню и начали прятаться, кто куда могъ. Большинство попряталось въ погребахъ и на чердакахъ. Многие хотѣли бѣжать изъ мѣстечка, но окружавшая мѣстечко охрана, приглашенная начальникомъ милиціи изъ Поричья, никого изъ евреевъ не пропускала. Евреи, такимъ образомъ, оказались окруженными.

Ночь прошла крайне тревожно. Изрѣдка раздавались отдѣльные выстрѣлы. По показанію свидѣтеля Ланда, домъ котораго выходитъ на площадь, главной улицы мѣстечка, онъ изъ окна своей квартиры видѣлъ, какъ на площадь собралось нѣсколько сотъ гайдамаковъ, а съ ними вмѣстѣ были многія крестьянскія подводы, прибывшія изъ окрестныхъ деревень. Утромъ, приблизительно около семи часовъ онъ услышалъ звукъ рожка и увидѣлъ, какъ на площади гайдамаки строятся въ ряды. Кто то имъ сказалъ рѣчь, послѣ которой они разсыпались по городу. Вскорѣ же него стали доноситься крики убиваемыхъ людей. Къ нему самому вошли 4 гайдамака и одинъ изъ нихъ замахнулся на него шашкой, но другой его остановилъ. Отъ него потребовали денегъ, и онъ отдалъ около 6 тысячъ рублей, увѣряя, что больше у него нѣтъ, предлагая взять всѣ его вещи, но оставить ему жизнь. Вещей они не взяли, и направились къ выходу. Тотъ самый гайдамакъ, который остановилъ своего товарища, грозившаго ему шашкой, уходя сказалъ ему: "ты лучше спрячься, такъ какъ придутъ другіе и тебя, навѣрно, зарѣжутъ." Ланда, который былъ одинъ въ квартирѣ, такъ какъ свою жену и единственную дочь онъ предварительно отправилъ въ другое мѣсто, при помощи этого гайдамака взобрался на чердакъ по приставной лѣстницѣ, которую тотъ же гайдамакъ подаль ему на чердакъ, куда онъ ее и запряталъ. Съ чердака Ланда могъ наблюдать всѣ тѣ ужасы, которые происходили въ Бельштинѣ. Онъ видѣлъ, какъ убивали стариковъ и дѣтей, которыхъ вытаскивали изъ домовъ. Спустя много времени онъ замѣтилъ возле своего дома трупъ женщины, и, предположивъ, что это его жена, соскочилъ съ чердака, чтобы посмотреть на трупъ. Онъ убѣдился, что это не его жена, но обратно въ свою квартиру войти не рѣшился, такъ какъ на чердакъ не могъ уже взобраться, въ виду того, что на чердакъ осталась лѣстница. Онъ тогда бѣжалъ въ домъ русскаго сосѣда и просилъ его пріютить, но оттуда его вытолкали. Тогда онъ бѣжалъ на чердакъ сосѣдняго дома и тамъ спрятался въ солому. Это замѣтили два парня изъ поричской охраны. Они погнались за нимъ, взобрались на чердакъ, но его не нашли; они пытались поджечь солому, но это имъ не удалось.

Другой свидѣтель, Свинеръ, недавно вернувшійся съ фронта, рассказываетъ, что онъ со своей матерью и сестрами прятался у себя дома и

что у нихъ перебивало нѣсколько гайдамацкихъ группъ, отъ которыхъ онъ откупался деньгами. Когда явилась послѣдняя группа у него уже денегъ не оказалось. Онъ вышелъ къ ней на улицу и сталъ умолять, чтобы его пощадили. Онъ прибѣгъ къ хитрости, и, обращаясь къ одному гайдамаку, заявилъ, что онъ вмѣстѣ съ нимъ лежалъ въ окопахъ во время войны. Гайдамакъ сталъ въ него всматриваться, затѣмъ перевелъ свой взоръ на его ноги и сказалъ: "у тебя хорошіе сапоги, отдай ихъ мнѣ", тотъ охотно согласился и вмѣстѣ съ гайдамаками вошелъ въ домъ, гдѣ онъ снялъ свои сапоги. Гайдамакъ, въ свою очередь, снялъ свои и надѣлъ его. Затѣмъ онъ вынулъ изъ кармана свѣжія портянки, передалъ ихъ Свицеру и помогъ ему надѣть его старые сапоги. Получивъ еще галоши, онъ обратился къ своимъ товарищамъ со словами: "не будемъ же мы рѣзать человѣка, съ которымъ я сидѣлъ въ окопахъ". Гайдамаки ушли. Къ вечеру Свицеръ со своими домашними, не зная, что рѣзня уже кончилась, рѣшилъ больше въ квартирѣ не оставаться, и, пробираясь сквозь трупы по улицамъ, они всѣ выбрались изъ мѣстечка и всю ночь провели въ полѣ. Они вернулись лишь на слѣдующій день, когда узнали, что въ мѣстечкѣ спокойно. Свицеръ тогда отправился на квартиру своего брата, бывшаго председателя еврейской общины; съ трудомъ шагая черезъ трупы, добрался до его квартиры и тамъ увидѣлъ своего брата, его жену, ея родителей, а также еще нѣсколько человѣкъ прятавшихся въ этомъ домѣ - всѣхъ зарѣзанными.

Свидѣтель Креймеръ рассказываетъ, что онъ былъ въ Проскуровѣ во время происходившаго тамъ погрома. Спасая свою жизнь, онъ въ воскресенье, 16-го февраля, въ 12 час: дня отправился пѣшкомъ въ Фельштинъ, гдѣ онъ постоянно проживаетъ. Но въ деревнѣ Малиничѣ онъ былъ арестованъ милиціонеромъ и препровожденъ въ милицію. Начальникъ милиціи объявилъ, что онъ долженъ его препроводить обратно въ Проскуровъ въ комендатуру. На указаніе, что тамъ его разстрѣляютъ и на просьбу не отсылать его туда, начальникъ милиціи отвѣтилъ, что онъ самъ подвергается большому риску, если онъ этого не сдѣлаетъ. Онъ показалъ ему телеграмму, полученную имъ отъ Проскуровскаго коменданта Киверчука о томъ, чтобы всѣхъ агитаторовъ и евреевъ разстрѣливать на мѣстѣ или препроводить для разстрѣла къ нему въ Проскуровъ.

Въ это время милиціонеры привели цѣлую семью, которая такимъ же образомъ спасалась изъ Проскурова, направляясь въ Фельштинъ. Но на вопросъ, откуда и куда эта семья слѣдуетъ, глава семьи догадался отвѣтить, что они направляются изъ Фельштина въ Проскуровъ. Тогда начальникъ милиціи распорядился препроводить эту семью обратно въ Фе-

льштинъ. Этимъ воспользовался свидѣтель Креймеръ и тутъ же въ присутствіи начальника просилъ эту семью сообщить его роднымъ въ Фельштинъ о томъ опасномъ положеніи, въ которомъ онъ очутился и просить ихъ, чтобы его спасти. Послѣ этого начальникъ согласился оставить его въ деревнѣ до слѣдующаго утра. Но черезъ нѣкоторое время, приблизительно часа черезъ два, милиціонеры привели еще 16 евреевъ спасающихся изъ Проскурова. Тогда начальникъ милиціи заявилъ, что такую массу людей онъ не можетъ оставить до утра у себя и рѣшилъ всѣхъ ихъ, въ томъ числѣ и Креймера немедленно отправить въ Проскуровъ. Ихъ уже посадили на подводы, но въ это время изъ Фельштина позвонили по телефону и знакомый начальника милиціи настойчиво его просилъ за Креймера. Тогда вновь было рѣшено оставить всѣхъ до утра въ деревнѣ. Вечеромъ Креймеру удалось переговорить съ однимъ мѣстнымъ евреемъ, который отъ имени его и еще 4 евреевъ вошелъ въ переговоры съ начальникомъ милиціи объ отпускѣ ихъ въ Фельштинъ за опредѣленную сумму. Была условлена сумма въ 5.000 рублей, которая была внесена. Благодаря этому Креймеру и еще 4 евреямъ съ семьями послѣднихъ удалось на подводахъ уѣхать въ Фельштинъ. Прочіе же евреи, не имѣвшіе денегъ, чтобы уплатить по тысячѣ рублей, были препровождены обратно въ Проскуровъ. Въ Фельштинъ Креймеръ прибылъ въ понедѣльникъ днемъ, а вечеромъ туда прибыли гайдамаки. Онъ успѣлъ заблаговременно отправить своихъ родныхъ въ ближайшее село, а самъ спрятался въ погребѣ, гдѣ провелъ всю ночь, а также весь слѣдующій день. Сквозь щели досокъ, которыми былъ прикрытъ погребъ, онъ наблюдалъ отдѣльные эпизоды происшедшей рѣзни, а также видѣлъ, какъ милиціонеры, въ особенности крестьяне, грабили товары изъ магазиновъ, а также имущество изъ домовъ.

Свидѣтель Шнейдеръ удостовѣряетъ, что такія же телеграммы, какая была получена отъ Киверчука начальникомъ милиціи въ Милиничкахъ, были разосланы и по другимъ селамъ и деревнямъ, и что благодаря этому многіе евреи были разстрѣляны на мѣстахъ. Ему извѣстно, что бѣжавшая изъ Фельштина еврейка Броверъ съ дѣтьми, была также препровождена для разстрѣла, но откупилась за большія деньги. По словамъ того же свидѣтеля Шнейдера, будучи хорошо знакомъ съ начальникомъ почтово-телеграфной конторы, который вмѣстѣ съ тѣмъ заведывалъ мѣстнымъ информационнымъ бюро, онъ въ понедѣльникъ въ 12 часовъ дня отправился къ нему, чтобы освѣдомиться о положеніи. При немъ начальника вызвали изъ Проскурова по прямому проводу. Онъ оставался у аппарата около часа. Когда онъ вернулся, Шнейдеръ обратился къ нему съ вопросомъ: "что же вамъ сообщаютъ изъ Проскурова?", тотъ отвѣтилъ, что гайдамаки

пошли по всему Проскуровскому уѣзду и, вѣроятно, будутъ въ Фельштинѣ. На вопросъ, что же будетъ въ Фельштинѣ, неужели повтореніе проскуровскихъ ужасовъ, тотъ далъ уклончивый отвѣтъ. На повторные вопросы онъ ничего не отвѣчалъ. Тогда Шнейдеръ сталъ съ нимъ торопливо прощаться, чтобы сообщить о слышанномъ евреямъ. Когда онъ уходилъ, начальникъ ему сказалъ: "заходите вечеромъ." Но Шнейдеръ въ сердцахъ ему отвѣтилъ, что ему въ такое время некогда ходить по гостямъ. Надо замѣтить, что вечеромъ уже пришли гайдамаки, которые все равно не выпускали евреевъ изъ домовъ. Шнейдеръ провелъ ночь съ понедѣльника на вторникъ, весь вторникъ и ночь на среду въ погребѣ, гдѣ прятался, не зная, что рѣзня къ двумъ часамъ дня во вторникъ уже была окончена. Онъ вышелъ изъ погреба лишь утромъ въ среду, но и тогда еще трупы въ изобиліи валялись по улицамъ. Онъ сталъ помогать раненымъ и съ этой цѣлью отправился въ земскую больницу. Тамъ также находился начальникъ милиціи и Шнейдеръ былъ невольнымъ свидѣтелемъ слѣдующаго разговора начальника милиціи съ губернскимъ начальствомъ изъ Каменца. Очевидно, на вопросъ изъ Каменца о бывшихъ въ Фельштинѣ событіяхъ начальникъ милиціи докладывалъ: Въ понедѣльникъ утромъ явились казаки, которые назвали себя гайдамаками. Атамачъ ихъ обратился ко мнѣ съ предложеніемъ не мѣшать поступать съ евреями такъ, какъ имъ заблагоразсудится. И когда онъ меня спросилъ, согласенъ ли я на это - я ему отвѣтилъ: "у меня силъ противъ васъ нѣтъ, и я вамъ мѣшать не могу."

Далѣе онъ сообщилъ о происходившей рѣзнѣ въ мѣстечкѣ и указалъ, что число убитыхъ около 500. Передъ тѣмъ, какъ покинуть мѣстечко, сообщилъ онъ, тотъ же атамачъ сказалъ мнѣ - не мѣшайте крестьянамъ сдѣлать то, что сочтутъ нужнымъ. Пусть заберутъ то, что жида за долгое время высосали изъ народа. И крестьяне дѣйствительно пріѣхали съ подводами и забрали еврейское имущество.

Въ Фельштинѣ собралось нѣсколько сотенъ гайдамаковъ, т.е. очевидно всѣ тѣ гайдамаки, которые были въ Проскуровѣ, такъ какъ весь третій гайдамацкій полкъ состоялъ всего изъ нѣсколькихъ сотенъ.

Характерно, что нѣкоторые изъ прибывшихъ въ Фельштинѣ въ понедѣльникъ вечеромъ гайдамаковъ приходили въ еврейскія квартиры и просились на ночлегъ. Имъ не только предоставили ночлегъ, но обильно угостили ужиномъ и сластями. Эти гайдамаки вели себя чинно и даже учтиво. Они увѣряли, что прибыли въ Фельштинѣ безъ всякихъ злыхъ намѣреній и что на слѣдующій день уйдутъ обратно. Однако, утромъ, послѣ сигнальнаго рожка, эти же гайдамаки рѣзали тѣхъ самыхъ евреевъ, кото-

рые ихъ пріютили.

Возникаетъ вопросъ, какъ сопоставить Фельштинскую рѣзню съ тѣмъ обѣщаніемъ, которое, по словамъ Верхолн и другихъ, Семосенко далъ въ воскресномъ засѣданіи Думы - отозвать гайдамаковъ изъ Фельштина. Фельштинскіе евреи увѣряютъ, что Семосенко далъ соответствующее телеграфное распоряженіе, но что оно было скрыто начальникомъ почтово-телеграфной конторы. Тутъ явное недоразумѣніе. Между Фельштиномъ и Проскуровомъ расстояние всего въ 25 верстъ, и гайдамаки, пришедшіе въ Фельштинъ, въ понедѣльникъ вечеромъ, вышли, несомнѣнно изъ Проскурова въ тотъ же день утромъ. Ясно, что отъ Семосенки требовалось не отозвать казаконъ изъ Фельштина, а просто ихъ туда не посылать. Но возможно, что уже не во власти Семосенки было удержать ихъ въ Проскуровѣ. Надо помнить, что гайдамакамъ была обѣщана въ Проскуровѣ кровавая потѣла надъ евреями въ продолженіе 3-хъ дней. Но опытъ перваго субботняго дня, очевидно, превзошелъ ожиданія самого Семосенки и Киверчука. Рѣшено было поэтому въ Проскуровѣ рѣзню пріостановить. Но въ то же время гайдамаки, отвѣдавъ еврейской крови, разохотились и проявили волю къ дальнѣйшей рѣзни. Не такъ то легко, повидимому, было ихъ пріостановить. Вмѣстѣ съ тѣмъ и телеграммы, разосланныя Киверчукомъ по уѣзду, о которыхъ упоминается выше, взбудоражили весь уѣздъ.

Съ точки зрѣнія Киверчука послѣ того, что произошло въ уѣздномъ городѣ Проскуровѣ - было бы несправедливо и, пожалуй, обидно для уѣзда оставить его совершенно безъ еврейской крови. Какъ бы то ни было, но гайдамаки получили возможность отправиться въ уѣздъ. При этомъ надо думать имъ была предоставлена большая свобода дѣйствій по ихъ собственному усмотрѣнію. Отъ нихъ зависѣло поступить такъ или иначе. Этимъ объясняется, что въ м. Ярмолинцы, гдѣ также побывали большевики, они ограничились значительной суммой денегъ, которую мѣстные евреи имъ вручили, выйдя изъ мѣстечка имъ на встрѣчу, и рѣзни не произвели. Но когда они пришли въ Фельштинъ, то тамъ они нашли уже готовое погромное настроеніе. Это погромное настроеніе создалось той охраной изъ Поричья, которую пригласилъ начальникъ милиціи, а равно и самимъ этимъ начальникомъ милиціи, который по всѣмъ даннымъ сочувствовалъ и содѣйствовалъ погрому. Даже его 80-тилѣтній старикъ отецъ во время рѣзни, держа толстую доску въ рукахъ, добивалъ раненныхъ евреевъ, что подтверждается нѣсколькими свидѣтелями, видѣвшими это съ чердака, на которомъ они прятались. Это погромное настроеніе поддерживалось и начальникомъ почтово-телеграфной конторы, который обо всемъ былъ освѣдомленъ, но

ничего не сдѣлалъ не только для предотвращенія погрома, но даже для смягченія его, что въ достаточной мѣрѣ явствуетъ также изъ показанія свидѣтеля Шнейдера. Подъ вліяніемъ этого погромнаго настроенія разгуль гайдамацкой черни въ Фельштинѣ былъ безудержный. Фельштинскій погромъ продолжался нѣсколько часовъ. Убитыхъ оказалось 485 человекъ, а раненыхъ 180. Изъ числа раненыхъ свыше ста человекъ умерло отъ ранъ. Такимъ образомъ всѣхъ убитыхъ оказалось 600 человекъ, что составляетъ почти одну треть еврейскаго населенія въ мѣстечкѣ, насчитывающаго всего около 1900 еврейскихъ жителей.

Надо замѣтить, что въ Проскуровѣ гайдамаки въ субботу, принявъ присягу рѣзать, но не грабить, честно выполнили святую присягу. Грабежи со стороны гайдамаковъ были тамъ рѣдки. Но отъ субботы до вторника, когда произошла Фельштинская рѣзня, прошло нѣсколько дней, и за это время святость присяги, очевидно, выдохлась изъ сознанія гайдамаковъ. Въ Фельштинѣ грабежи шли объ руку съ рѣзней. Надо еще замѣтить, что въ то время какъ въ Проскуровѣ случаи изнасилованія были единичныя, въ Фельштинѣ ихъ было слишкомъ много. Большинство изъ зарѣзанныхъ женщинъ предварительно изнасиловались. Но и многія изъ уцѣлѣвшихъ подверглись той же участи. Зарегистрировано 12 случаевъ, когда несчастныя женщины вынуждены были лечиться отъ послѣдствій.

Уходя послѣ даннаго сигнальнаго рожка, гайдамаки облили керосиномъ и бензиномъ 5 лучшихъ въ мѣстечкѣ домовъ и подожгли.

Такъ завершили эти воины свою работу на благо украинскаго отечества.

Такъ закончилась эта Проскурово-Фельштинская кровавая вакланалія.

Замѣчанія къ докладу А. Гиллерсона о Фельштинскомъ погромѣ.

(Л. Вейзера изъ Фельштина).

Къ стр. I.

Невѣрно, что евреи обратились къ начальнику милиціи съ просьбой усилить охрану. Последнюю онъ рѣшился усилить, дабы, въ случаѣ въ вторженія небольшого большевистскаго отряда, оказать ему сопротивленіе. Онъ также боялся поляковъ, съ которыми у него враждебныя отношенія въ связи съ преслѣдованіемъ и арестомъ мѣстнаго ксендза Грушевскаго. Сколько ни просили его евреи, въ лицѣ представителей общины, не усиливать охраны, комиссаръ не сходилъ съ своей позиціи. Членамъ общины осталось одно: считаться съ совершившимся фактомъ и, скрѣпя сердце, обѣщать ему требуемую сумму денегъ. Что касается охраны изъ Проскурова, то и рѣчи объ этомъ не было. Напротивъ, члены общины просили его телеграфировать въ Проскуровъ, что въ Фельштинѣ спокойно и оубъ не нуждается въ помощи, что онъ и обѣцалъ. Порѣчанская охрана явилась не утромъ, а днемъ, въ два часа по полудни. Комиссаръ, прибывъ въ понедѣльникъ на разсвѣтъ изъ Порѣчья, былъ цѣлый день дома.

Къ стр. 6.

Гайдамаки, повидимому, вышли изъ Проскурова въ воскресенье, ибо Фельштинскій голова Видавскій сообщилъ Свицеру въ ночь на понедѣльникъ, что изъ Проскурова вышли гайдамаки направляясь въ Фельштинъ. Они останавливались въ деревняхъ и вырѣзывали евреевъ. Такъ что является возможнымъ, что распоряженіе Самосенки было скрыто Басюкомъ. Что касается ссылки на то, что не во власти Самосенки уже было удержать ихъ въ Проскуровѣ, надо замѣтить, что погромъ въ Фельштинѣ произошелъ организованно, стройно. По данному сигналу начался и прекратился, послушанія начальства не замѣчалось. Главную роль въ удержаніи гайдамаковъ отъ рѣзни въ другихъ мѣстечкахъ Проскуровскаго уѣзда играла мѣстная власть. Она увѣряла атамана, что у нихъ нѣтъ большевиковъ и что еврейское населеніе относится весьма благожелательно къ петлюровской власти. Атаманъ согласился и гайдамаки повиновались. Во время погрома въ Проскуровѣ Директорія была довольно сильна и въ рукахъ власти была директорская палочка. Томе мѣсяць спустя, когда у Петлюры осталось всего нѣсколько уѣздовъ и армія его бѣжала, при твердомъ нежеланіи власти устраивать погромы, ихъ не было въ нашемъ районѣ. Она и тогда могла удержать дезорганизованныя банды отъ

11
грабежей и убійства. Такъ что ссылка на невозможность удерживать
разошедшихся гайдамаковъ не имѣетъ твердой опоры. Либо Семосенко,
не взирая на обѣщаніе, ихъ выслать въ понедѣльникъ, либо Басюкъ скры
его распоряженіе.

и зврчу

дантс

Изъ матеріаловъ
Комитетъ а Помощи.

Королевичи и Кибк

Ц. А.
К. З.

Поступило въ редакцію
21-го іюля 1919 г.

30493

П о г р о м ъ   в ъ   Ф е л ь ш т и н ь .

ураганом
/Докладъ А.И. Гиллерсона/.

Фельштинскій погромъ надо разсматривать не какъ самостоятел-
ный погромъ, а лишь какъ эпизодъ проскуровской рѣзни. Какъ ука-
зано мною въ докладѣ о Проскуровѣ, часть возставшихъ солдатъ
въ ночь съ пятницы на субботу 15-го февраля отправилась по
дорогѣ въ Фельштинь, чтобы поднять тамъ возстаніе. Явившись въ
Фельштинь, они первымъ дѣломъ арестовали начальника милиціи и
всѣмъ объявили, что въ Проскуровѣ произошелъ большевистскій
переворотъ, и что такой же переворотъ долженъ произойти во
всемъ проскуровскомъ уѣздѣ. Но вскорѣ они освободили начальни-
ка милиціи и отъ него, какъ и отъ другихъ лицъ, стоявшихъ во
главѣ администраціи и общественныхъ учрежденій, отобрали под-
писку въ томъ, что тѣ безпрокословно подчинятся вновь органи-
зуемой большевистской власти.

Однако о въ тотъ же день, 15-го февраля, они узнали, что
большевистское возстаніе въ Проскуровѣ провалилось, и тогда он
они спѣшно покинули Фельштинь и разсѣялись по разнымъ направ-
леніямъ.

Этотъ эпизодъ съ большевистскимъ выступленіемъ крайне
взволновалъ мѣстное еврейское населеніе.

Вечеромъ же это волненіе усилилось, когда стали доходить
смутные слухи о происходящихъ въ Проскуровѣ событіяхъ. Тревога
евреевъ еще болѣе усилилась на слѣдующій день въ воскресенье,
когда эти слухи стали болѣе опредѣленными.

Евреи тогда обратились къ начальнику милиціи съ просьбой
усилить охрану. Тотъ обѣщалъ пригласить въ помощь мѣстной
охранѣ крестьянъ съ сосѣдняго села Поричья, а также изъ Проску-
рова, на что онъ отъ евреевъ получилъ соотвѣтственную сумму
денегъ. Дѣйствительно, въ понедѣльникъ утромъ изъ Поричья яви-

лись вооруженные крестьянскіе парни, которые окружили мѣстечко. Это то и была та вспомогательная охрана, которую набралъ начальникъ милиціи. Самъ онъ ут ромъ въ понедѣльникъ уѣхалъ въ Проскуровъ. Онъ вернулся въ шестомъ часу вечера и вслѣдъ за нимъ появились казаки съ "красными шляками", т.е. тѣ самые гайдамаки, которые, какъ уже было опредѣленно извѣстно въ Фельштинѣ, рѣзали евреевъ въ Проскуровѣ.^{х/}

Евреи поняли, что они обречены на рѣзню и начали прятаться кто куда могъ. Большинство попряталось въ погребахъ и на чердакахъ. Многіе хотѣли бѣжать изъ мѣстечка, но окружавшая мѣстечко охрана, приглашенная начальникомъ милиціи изъ Поричья, никого изъ евреевъ не пропускала. Евреи, такимъ образомъ, оказались окруженными.

Ночь прошла крайне тревожно. Изрѣдка раздавались отдѣльные выстрѣлы. По показанію свидѣтеля Ланда, домъ котораго выходитъ на площадь главной улицы мѣстечка, онъ изъ окна своей квартиры видѣлъ, какъ на площадь собралось нѣсколько сотъ гайдамаковъ, а съ ними вмѣстѣ были многіе крестьянскіе подводы, прибывшія изъ окрестныхъ жеревень. Ут ромъ, приблизительно около 7 часовъ онъ услышалъ звукъ рожка и увидѣлъ, какъ на площади гайдамаки строятся въ ряды. Кто то имъ сказалъ рѣчь, послѣ которой они рассыпались по городу. Вскорѣ до него стали доноситься крики убиваемыхъ людей. Къ нему самому вошли 4 гайдамака и одинъ изъ них замахнулся на него шашкой, но другой его остановилъ. Отъ него потребовали денегъ, и онъ отдалъ около 6 тыс. рублей, увѣряя, что больше у него нѣтъ, предлагая взять всѣ его вещи, но оставить ему жизнь. Вещей они не взяли, и направились къ выходу. Тотъ самый гайдамакъ, который остановилъ своего товарища, грозившаго ему шашкой, уходя сказалъ ему: "ты лучше спрячься, такъ какъ придутъ другіе и тебя, навѣрное, зарѣжутъ". Ланда, который былъ одинъ въ квартирѣ, такъ какъ свою жену и единственную дочь онъ предварительно отправилъ въ другое мѣсто, при помощи этого

х/
См. замѣчанія къ этому докладу /въ концѣ/, слѣланныя Л.Бейзеромъ изъ Фельштина, въ нѣкоторыхъ пунктахъ расходящимися съ изложенными въэтомъ докладѣ. Редакція.

гайдамака взобрался на чердакъ по приставной лѣстницѣ, которую тотъ же гайдамакъ подалъ ему на чердакъ, куда онъ ее и запряталъ. Съ чердака Ланда могъ наблюдать всѣ тѣ ужасы, которые происходили въ Фельштинѣ. Онъ видѣлъ, какъ убивали стариковъ и дѣтей, которыхъ вытаскивали изъ домовъ. Спустя много времени онъ замѣтилъ возлѣ своего дома трупъ женщины, и, предположивъ, что это его жена, соскочилъ съ чердака, чтобы посмотреть на трупъ.

Онъ убѣдился, что это не его жена, го обратно въ свою квартиру войти не рѣшился, такъ какъ на чердакъ не могъ уже взобраться, въ виду того, что на чердакъ осталась лѣстница. Онъ тогда вбѣжалъ въ домъ русскаго сосѣда и просилъ его пріютить, но оттуда его вытолкали. Тогда онъ вбѣжалъ на чердакъ сосѣдняго дома и тамъ спрятался въ солому. Это замѣтили два парня изъ поричской охраны. Они погнались за нимъ, взобрались на чердакъ, но его не нашли; они пытались подвечь солому, но это имъ не удалось.

Другой свидѣтель, Свинорь, недавно вернувшійся съ фронта, рассказываетъ, что онъ со своей матерью и сестрами прятался у себя дома и что у нихъ перебывало нѣсколько гайдамацкихъ группъ отъ которыхъ онъ откупался деньгами. Когда явилась послѣдняя группа у него уже денегъ не оказалось. Онъ вышелъ къ ней на улицу и сталъ умолять, чтобы его пощадили. Онъ прибѣгъ къ хитрости и, обращаясь къ одному гайдамаку, заявилъ, что онъ вмѣстѣ съ нимъ лежалъ въ окопахъ во время войны. Гайдамакъ сталъ въ него всматриваться, затѣмъ перевелъ свой взоръ на его ноги и сказалъ: " у тебя хорошіе сапоги, отдай ихъ мнѣ", тотъ охотно согласился и вмѣстѣ съ гайдамаками вошелъ въ домъ, гдѣ онъ снялъ свои сапоги. Гайдамакъ, въ свою очередь снялъ свои и надѣлъ его. Затѣмъ онъ вынулъ изъ кармана свѣжіе портянки, передалъ ихъ Свинору и помогъ ему надѣть его старыя сапоги. Получивъ еще галоши, онъ обратился къ своимъ товарищамъ со словами: "не будемъ же мы рѣзать челоуѣка, съ которымъ я сидѣлъ въ окопахъ. Гайдамаки ушли. Къ вечеру, Свинорь со своими домашними, не зная что рѣзня уже кончилась, рѣшилъ больше въ квартирѣ не оставаться и, пробираясь сквозь трупы по улицамъ, они всѣ выбрались изъ мѣстечка и всю ночь провели въ полѣ. Они вернулись лишь на слѣдующій день, когда узнали, что въ мѣстечкѣ спокойно. Свинорь

тогда от правился на квартиру своего брата, бывшего председателя еврейской общины; съ трудомъ шагая, черезъ трупы, добрался до его квартиры и тамъ увидѣлъ своего брата, его жену, ея родителей, а также еще нѣсколько человекъ прятанныхъ в этомъ домѣ - всѣхъ зарѣзанными.

Свидѣтель Креймеръ рассказываетъ, что онъ былъ въ Проскуровѣ во время происходившаго тамъ погрома. Спасая свою жизнь, онъ въ воскресенье, 16-го февраля, въ 12 час. дня отправился пешкомъ въ Фельштинъ, гдѣ онъ постоянно проживаетъ. Но въ деревнѣ Малиничъ онъ былъ арестованъ милиціонеромъ и препровожденъ в милицію. Начальникъ милиціи объявилъ, что онъ долженъ его препроводить обратно въ Проскуровъ въ комендантуру. На указаніе, что тамъ его разстрѣляютъ, и на просьбу не отсылать его туда, начальникъ милиціи отвѣчалъ, что онъ самъ подвергается большому риску, если онъ этого не сдѣлаетъ. Онъ показалъ ему телеграмму, полученную имъ отъ проскуровскаго коменданта Киверчука о томъ, чтобы всѣхъ агитаторовъ и евреевъ разстрѣливать на мѣстѣ или препроводять для разстрѣла къ нему въ Проскуровъ.

Въ это время милиціонеры привели цѣлую семью, которая такимъ же образомъ спаслась изъ Проскурова, направляясь въ Фельштинъ. Но на вопросъ, откуда и куда эта семья слѣдуетъ, глава семьи догадался отвѣтить, что они направляются изъ Фельштина въ Проскуровъ. Тогда начальникъ милиціи распорядился препроводить эту семью обратно въ Фельштинъ. Этимъ воспользовался свидѣтель Креймеръ и тутъ же въ присутствіи начальника просилъ эту семью сообщить его роднымъ въ Фельштинъ о томъ опасномъ положеніи, въ которомъ онъ очутился и просить ихъ, чтобы его спасти. После этого начальникъ согласился оставить его въ деревнѣ дослѣдующаго утра. Но черезъ нѣкоторое время, приблизительно часа черезъ два милиціонеры привели еще 16 евреевъ спасавшихся изъ Проскурова. Тогда начальникъ милиціи заявилъ, что такую массу людей онъ не можетъ оставить до утра у себя и рѣшилъ всѣхъ ихъ, въ томъ числѣ и Креймера немедленно отправить въ Проскуровъ. Ихъ уже посадили на подводы, но въ это время изъ Фельштина позвонили по телефону и знакомый начальника милиціи настойчиво его просилъ з Креймера. Тогда вновь было рѣшено оставить всѣхъ до утра въ деревнѣ. Вечеромъ Креймеру удалось переговорить съ однимъ мѣст-

нимъ евреемъ, который отъ имени его и еще 4 евреевъ вошелъ въ переговоры съ начальникомъ милиціи объ отпускѣ ихъ въ Фельштинъ за опредѣленную сумму. Была условлена сумма въ 5 тысячъ рублей, которая была внесена. Благодаря этому Креймеру и еще 4 евреямъ съ семьями послѣднихъ удалось на подводахъ уѣхать въ Фельштинъ. Прочіе же евреи, не имѣвшіе денегъ, чтобы уплатитъ по тысячѣ рублей были препровождены обратно въ Проскуровъ.

Въ Фельштинъ Креймеръ приѣхалъ въ понедѣльникъ днемъ, а вечеромъ туда прибыли гайдамаки. Онъ успѣлъ заблаговременно отправить своихъ родныхъ въ ближайшее село, а самъ спрятался въ погребъ, гдѣ провелъ всю ночь, а также весь слѣдующій день. Сквозь щели досокъ, которыми былъ прикрытъ погребъ, онъ наблюдалъ отдѣльные эпизоды происходившей рѣзни, а также видѣлъ, какъ милиціонеры, въ отсутствіи крестьяне, грабили товары изъ магазиновъ, а также имущество изъ домовъ.

Свидѣтель Шнейдеръ удостовѣряетъ, что такія же телеграммы какъ она была получена отъ Киверчука начальникомъ милиціи въ Малиничихъ, были разосланы и по другимъ селамъ и деревнямъ и что благодаря этому многіе евреи были разстрѣляны на мѣстахъ. Ему извѣстно, что бѣжавшая изъ Фельштина еврейка Броверъ съ дѣтьми была также препровождена для разстрѣла, но откупилась за большія деньги. По словамъ того же свидѣтеля Шнейдера, будучи хорошо знакомъ съ начальникомъ почтово-телеграфной конторы который вмѣстѣ съ тѣмъ завѣдывалъ мѣстнымъ информационнымъ бюро онъ въ понедѣльникъ въ 12 час. дня отправился къ нему, чтобы освѣдомиться о положеніи. При немъ начальника вызвали изъ Проскурова по прямому проводу. Онъ оставался у аппарата около часа. Когда онъ вернулся, Шнейдеръ обратился къ нему съ вопросомъ: "что же вамъ сообщаютъ изъ Проскурова", тотъ отвѣтилъ, что гайдамаки пошли по всему проскуровскому уѣзду и, вѣроятно, будутъ въ Фельштинъ. На вопросъ, что же будетъ въ Фельштинѣ, неужели повтореніе проскуровскихъ ужасовъ, тотъ далъ уклончивый отвѣтъ. На повторные вопросы онъ ничего не отвѣчалъ. Тогда Шнейдеръ сталъ съ нимъ торопливо прощаться, чтобы сообщить о слыханномъ евреямъ. Когда онъ уходилъ, начальникъ ему сказалъ: "заходите вечеромъ". Но Шнейдеръ въ сердцахъ ему отвѣтилъ, что ему въ такое время некогда ходить по гостямъ.

Надо замѣтить, что вечеромъ уже пришли гайдамаки, которые все равно не выпускали евреевъ изъ домовъ. Шнейдеръ провелъ ночь съ понедѣльятка на вторникъ, весь вторникъ и ночь на среду въ погребѣ, гдѣ прятался, не зная, что рѣзня къ двумъ часамъ дня во вторникъ уже была окончена. Онъ вышелъ изъ погреба лишь утромъ въ среду, но и тогда еще трупы въ изобиліи валялись по улицамъ. Онъ сталъ помогать раненнымъ и съ этой цѣлью отправился въ земскую больницу. Тамъ также находился начальникъ милиціи и Шнейдеръ былъ невольнымъ свидѣтелемъ слѣдующаго разговора начальника милиціи съ губернскимъ начальствомъ изъ Каменца. Очевидно, на вопросъ изъ Каменца о бывшихъ въ Фельштинѣ событіяхъ начальникъ милиціи докладывалъ: Въ понедѣльникъ утромъ явились казаки, которые назвали себя гайдамаками. Атаманъ ихъ обратился ко мнѣ съ предложеніемъ не мѣшать поступать съ евреями такъ, какъ имъ заблагоразсудится. И когда онъ меня спросилъ согласенъ ли я на это — я ему отвѣтилъ: "у меня силъ противъ ва съ нѣтъ, и я вамъ мѣшать не могу".

Далѣе онъ сообщилъ о происходившей разнѣ въ мѣстечкѣ и указалъ, что число убитыхъ около 500. Передъ тѣмъ, какъ покинуть мѣстечко, сообщалъ онъ, что отъ же атаманъ сказалъ мнѣ — не мѣшайте крестьянамъ сдѣлать то, что сочтутъ нужнымъ. Пусть заберутъ то, что жиды за долгое время высосали изъ народа. И крестьяне дѣйствительно пріѣхали съ подводами и забирали еврейское имущество.

Въ Фельштинѣ собралось нѣсколько сотенъ гайдамаковъ, т.е. очевидно, всѣ тѣ гайдамаки, которые были въ Проскуровѣ, такъ какъ весь третій гайдамацкій полкъ состоялъ всего изъ нѣсколькихъ сотенъ.

Характерно, что нѣкоторые изъ прибывшихъ въ Фельштинъ въ понедѣльникъ вечеромъ гайдамаковъ приходили въ еврейскія квартиры и просились на ночлегъ. Имъ не только предоставили ночлегъ, но обильно угостили ужиномъ и сластями. Эти гайдамаки вели себя чинно и даже учтиво. Они увѣряли, что прибыли въ Фельштинъ безъ всякихъ злыхъ намѣреній и что на слѣдующій день уйдутъ обратно. Однако, утромъ, послѣ сигнальнаго рожка, эти же гайдамаки рѣзали тѣхъ самыхъ евреевъ, которые ихъ пріютили.

Возникаетъ вопросъ, какъ сопоставить Фельштинскую рѣзню съ тѣмъ обѣщаніемъ, которое, по словамъ Верхола и другихъ, Семесенко далъ въ воскресномъ за сѣданіи думы — отозвать гайдамаковъ изъ Фельштина. Фельштинскіе евреи увѣряютъ, что Семесенко далъ соответствующее телеграфное распоряженіе, но что оно было скрыто начальникомъ почтово-телеграфной конторы. Тутъ явное недоразумѣніе. Между Фельштинымъ и Проскуровымъ разстояніе всего въ 25 верстъ, и гайдамаки, пришедшіе въ Фельштинъ, въ понедѣльникъ вечеромъ вышли, несомнѣнно, изъ Проскурова въ тотъ же день утромъ. Ясно, что отъ Семесенки требовалось не отозвать казаковъ изъ Фельштина, а просто ихъ туда не посылать. Но возможно, что уже не во власти Семесенки было удержать ихъ въ Проскуровѣ. Надо помнить, что гайдамакамъ была обѣщана въ Проскуровѣ кровавая погрома надъ евреями въ продолженіе трехъ дней. Но опять перваго субботняго дня, очевидно, превзошелъ ожиданія самого Семесенки и Киверчука. Рѣшено было поэт ому въ Проскуровѣ рѣзню приостановить. Но въ то же время гайдамаки, отвѣдавъ еврейской крови, разохотились и проявили волю къ дальнѣйшей рѣзнѣ. Не такъ то легко, повидимому, было ихъ приостановить. Въстѣ съ тѣмъ и телеграммы, разосланныя Киверчукомъ по уѣзду, о которыхъ упоминается выше, взбудоражили весь уѣздъ.

Съ точки зрѣнія Киверчука послѣ того, что произошло въ уѣздномъ городѣ Проскуровѣ — было бы несправедливо и, пожалуй, обидно для уѣзда оставить его совершенно безъ еврейской крови. Какъ бы то ни было, но гайдамаки получили возможность отправиться въ уѣздъ. При этомъ надо думать, имъ была предоставлена большая свобода дѣйствій по ихъ собственному усмотрѣнію. Отъ нихъ зависѣло поступить такъ или иначе. Этимъ объясняется, что въ м. Ярмолинцы, гдѣ также побывали большевики, они ограничились значительной суммой денегъ, которую мѣстные евреи имъ вручили, выйдя изъ мѣстечка имъ навстрѣчу, и рѣзни не произвели. Но какъ когда они пришли въ Фельштинъ, то тамъ они нашли уже готовое погромное настроеніе. Это погромное настроеніе создавалось той охраной изъ Поричья, которую пригласилъ начальникъ милиціи, а равно и самимъ этимъ начальникомъ милиціи, который по всѣмъ дан

нимъ сочувствовалъ и содѣйствовалъ погрому. Даже его 80-лѣтній старикъ отецъ во время рѣзни, держа толстую доску въ рукахъ, добивалъ раненыхъ евреевъ, что подтверждается нѣсколькими свидѣтелями, видѣвшими это съ чердака, на которомъ они прятались. Это погромное настроеніе поддерживалось и начальникомъ почтово-телеграфной конторы, который обо всемъ былъ осведомленъ, но ничего не сдѣлалъ не только для предотвращенія погрома, но даже для смягченія его, что въ достаточной мѣрѣ явствуетъ также изъ показанія свидѣтеля Шнейдера. Подъ вліяніемъ этого погромнаго настроенія разгулъ гайдамацкой черни въ Фельштинѣ былъ безудержный. Фельштинскій погромъ продолжался нѣсколько часовъ. Убитыхъ оказалось 485 человекъ, а раненыхъ 180. Изъ числа раненыхъ свыше ста человекъ умерло отъ ранъ. Такимъ образомъ всѣхъ убитыхъ оказалось свыше 600 человекъ, что составляетъ почти одну треть е вресіакго населенія въ мѣстечкѣ, насчитывающаго всего около 1900 еврейскихъ жителей.

Надо замѣтить, что въ Проскуровѣ гайдамаки въ субботу, принявъ присягу рѣзать, но не грабить, честно выполнили святую присягу. Грабежи со стороны гайдамаковъ были тамъ рѣдки. Но отъ субботы до вторника, когда произошла Фельштинская рѣзня, прошло нѣсколько дней, и за это время святость присяги, очевидно, выдохлась, изъ сознанія гайдамаковъ. Въ Фельштинѣ грабежи шли объ руку съ рѣзней. Надо еще замѣтить, что въ ~~тѣ~~ то время, какъ въ Проскуровѣ случаи изнасилованія были единичны — въ Фельштинѣ и ихъ было сл ~~и~~шкомъ много. Большинство изъ зарѣзанныхъ женщинъ предварительно изнасиловались. Но и многіе изъ уцѣлѣвшихъ подверглись той же участи. Зарегистрировано 12 случаевъ, когда несчастныя женщины вынужде ны были лечиться отъ послѣдствій.

Уходя послѣ даннаго сигнальнаго рожка гайдамаки облили керосиномъ и бензиномъ 5 лучшихъ въ мѣстечкѣ домовъ и подожгли.

Такъ завершили эти воины свою работу на благо украинскаго отечества.

Такъ закончилась эта пр оскурово-Фельштинская кровавая вакханалія.

Замѣчанія къ докладу А. Галлерсона о Фельштинскомъ погромѣ.

(А. Бейзера из Фельштина)

Къ стр. 1.

Невѣрно, что евреи обратились къ начальнику милиціи съ просьбой усилить охрану. Последнюю онъ рѣшился усилить, дабы, въ случаѣ вторженія небольшого большевистскаго отряда, оказать ему сопротивленіе. Онъ также боялся полицейскъ, съ которыми у него праждебныя отношенія въ связи съ преслѣдованіемъ и арестамъ мѣстнаго ксендза Грушевскаго. Сколько ни просили его евреи, въ лицѣ представителей общины, не усиливать охраны, комиссаръ не сходилъ съ своей позиціи. Членамъ общины осталось одно: считаться съ совершившимся фактомъ и, окрѣпя сердце, обѣщать ему требуемую сумму денегъ. Что касается охраны изъ Проскурова, то и рѣчи объ этомъ не было. Несмотря, члены общины просили его телеграфировать въ Проскуровъ, что въ Фельштинѣ спокойно и онъ не нуждается въ помощи, что онъ и обѣщаль. Порѣчанская охрана явилась не утромъ, а днемъ, въ два часа пополудни. Комиссаръ, прибывъ въ понедѣльникъ на разсвѣтъ изъ Порѣчья, былъ цѣлый день дома.

Къ стр. 6.

Гайдамаки, повидимому, вышли изъ Проскурова въ воскресенье, ибо Фельштинскій голова Вилавскій сообщилъ Свицеру въ ночь на понедѣльникъ, что изъ Проскурова вышла гайдамаки направляясь въ Фельштинъ. Они останавливались въ деревняхъ и вырѣзывали евреевъ. Такъ что является возможность, что распоряженіе Самосенкибыло скрыто Васюкомъ. Что касается ссылки на то, что не во власти Самосенки уже было удержатъ ихъ въ Проскуровѣ, надо замѣтить, что погромъ въ Фельштинѣ произведенъ организованно, стройно. По данному сигналу начался и прекратился, ослушанія начальства не замѣчалось. Главную роль въ удержаніи гайдамаковъ отъ рѣзни въ другихъ мѣстечкахъ Проскуровскаго уѣзда играла мѣстная власть. Она убрала атамана, что у нихъ цѣтъ большевиковъ и что еврейское населеніе относится весьма благожелательно къ Петлюровской власти. Атаманъ согласился и гайдамаки повиновались. Во время погрома въ Проскуровѣ Директорія была довольно сильна и въ рукахъ власти была директорская палочка. Тѣмъ мѣсяцъ спустя, когда у Петлюры осталось всего нѣсколько уѣздовъ и армія его бѣжала, при твердомъ нежеланіи власти устраивать по-

громовъ, ихъ не было въ нашемъ районѣ. Она и тогда могла удержи-
вать дезорганизованныя банды отъ грабежей и убійства. Такъ что
ссылка на невозможность удерживать разошедшихся гандемановъ не
имѣетъ твердой опоры. Либо Самосенко, не взирая на обманіе, ихъ
выслалъ въ поведѣльницъ, либо Басижъ скрылъ его распоряженіе.

***** ооо *****

ПОГРОМЪ ВЪ ФЕЛЬШТИНЪ.

ПРОТОКОЛЬ № 1.

КРЕЙМЕРЪ, Ицка-Овсія Гершковичъ.

Я самъ житель м. Фельштина, но во время Проскуровскаго погрома былъ въ Проскуровѣ. Спасая свою жизнь, я въ воскресенье, 16/II въ 12 часовъ дня отправился пѣшкомъ въ Фельштинъ. Но когда я проходилъ черезъ село Малинчи, меня остановилъ милиціонеръ, которому я объяснилъ, что бѣгу изъ Проскурова, такъ какъ тамъ происходитъ рѣзня. Онъ потребовалъ у меня документъ и я ему представилъ удостовѣреніе личности. Онъ заявилъ мнѣ, что этотъ документъ является недостаточнымъ и отправилъ меня въ милицію. Тамъ начальникъ милиціи заявилъ, что я долженъ быть обратно препровожденъ въ Проскуровъ. Когда я выразилъ свое недоумѣніе и заявилъ, что тамъ меня зарѣжутъ, а также сталъ просить его, чтобы онъ меня въ Проскуровъ не отправлялъ, онъ отвѣтилъ, что, къ несчастью, долженъ меня отправить въ Проскуровъ, такъ какъ самъ подвергается большому риску, и въ подтвержденіе своихъ словъ, показавъ мнѣ одну телеграмму отъ Проскуровскаго коменданта отъ 14/II, чтобы всѣхъ, тѣхъ, которые изъ Проскурова проѣзжаютъ черезъ село безъ пропуска коменданта, надо препроводать обратно въ Проскуровъ въ комендатуру, а другую телеграмму отъ него же отъ 15/II, чтобы всѣхъ молодыхъ людей и евреевъ, которые будутъ проходить черезъ село, считать агитаторами и разстрѣливать ихъ на мѣстѣ, или же препроводать въ Проскуровъ для разстрѣла. Эта телеграмма еще больше заставила меня не просить, а умолять его не посылать меня на смерть. Въ это время привели въ канцелярію 21 проскуровскую семью, которая на вопросъ милиціонера, откуда и куда ѣдетъ, догадалась отвѣтить, что отправляется не изъ Проскурова въ Фельштинъ, а изъ Фельштина въ Проскуровъ. На этомъ основаніи начальникъ милиціи распорядился ее отправить обратно въ Фельштинъ. Я воспользовался этимъ и просилъ эту семью сообщить моимъ роднымъ о моемъ критическомъ положеніи, и просить ихъ, чтобы они не остановились ни передъ какими средствами, чтобы меня выручить. Долженъ замѣтить, что я убѣждалъ начальника милиціи въ крайнемъ случаѣ отправить меня не сегодня, а оставить въ деревнѣ до утра, но онъ не соглашался, но послѣ разговора о томъ, чтобы мои родные "не остановились ни передъ какими средствами", онъ сталъ болѣе податливъ. Семья эта уѣхала, но зато въ канцелярію привели еще 16 человекъ бѣжавшихъ изъ Проскурова. Тогда онъ заявилъ, что такую массу людей онъ не можетъ оставить на ночь, а долженъ отправить насъ немедленно въ Проскуровъ. Въ этихъ переговорахъ

прошло часа три. Но когда мы уже всё были на подводахъ, чтобы ѣхать въ Проскуровъ, какъ оказалось впоследствии, одинъ изъ фельштинскихъ милиціонеровъ по просьбѣ моихъ родныхъ, вызвалъ по телефону начальника милиціи и имѣлъ съ нимъ разговоръ обо мнѣ. Тогда начальникъ милиціи распорядился, чтобы всѣхъ насъ оставили до утра. Этою ночью мнѣ удалось войти въ сношенія съ мѣстнымъ евреемъ, котораго просилъ переговорить съ начальникомъ милиціи о томъ, чтобы онъ меня отпустилъ за опредѣленную сумму. Тотъ согласился это сдѣлать за 1000 руб. Оказалось, что еще четверо, изъ которыхъ нѣкто не были даже съ семьями, могли заплатить тоже по 1000 рублей. Такимъ образомъ, мы представили ему 5000 рублей и онъ всѣхъ насъ отправилъ въ Бельштинъ, а тѣхъ, которые не могли уплатить, отправилъ обратно въ Проскуровъ. Когда я пріѣхалъ въ Бельштинъ, мѣстное населеніе, уже освѣдомленное о случаѣ со мною, о томъ, что я былъ во время погрома въ Проскуровѣ, высыпало навстрѣчу ко мнѣ съ разными вопросами. Всѣхъ мучилъ вопросъ, не будетъ ли повторенія проскуровскихъ ужасовъ въ Бельштинѣ. Я имъ отвѣтилъ, что если вы увидите въ Бельштинѣ гайдамаковъ съ красными шляками (3-й гайдамацкій полкъ), то спасайся, кто можетъ. деньгами вы не откупитесь. Они деньги возьмутъ и все-таки зарѣжутъ. Я пошелъ къ себѣ въ домъ, чтобы что-нибудь поѣсть, такъ какъ всѣ эти дни ничего не ѣлъ. Начало уже темнѣть, когда я узналъ, что казаки съ красными шляками пріѣхали. Въ мѣстечкѣ произошло смятеніе. Я спѣшно отправилъ сестру съ мужемъ и ребенкомъ на подводѣ въ ближайшую деревню. Самъ же я вынесъ наиболее цѣнныя вещи въ погребъ, и спрятался туда, загородивъ ходъ въ погребъ досками. Всю ночь я провелъ въ погребѣ. Въ мѣстечкѣ было мертвенно тихо, но эта тишина временами нарушалась одиночными выстрѣлами. Утромъ, когда начало свѣтать, я услышалъ звукъ рожка, и вскорѣ послѣ того раздались крики и предсмерные стоны. Я понялъ, что рѣзня началась. Я отъ ужаса забился въ погребъ. Черезъ 2 часа послѣ того вновь раздался звукъ рожка, затѣмъ я слышалъ, какъ проѣзжаютъ какія-то подводы. Грохотъ этихъ подводъ непрерывно продолжался въ теченіе долгаго времени. Я рѣшилъ выглянуть на улицу сквозь щели досокъ и увидѣлъ, что это не подводы, а пожарные. Я понялъ, что въ мѣстечкѣ происходитъ пожаръ. Тутъ же я замѣтилъ, что проѣзжаютъ крестьянскія подводы. На нѣкоторыхъ возили трупы, а на другихъ товары и имущество изъ домовъ. Я еще нѣсколько разъ выглядывалъ изъ щелей и видѣлъ, какъ милиціонеры открывали лавки и выносили оттуда товары. Часа въ 3 я увидѣлъ проходящаго знакомаго еврея, и тогда я рѣшилъ, что казаки ушли, и самъ вы-

шелъ изъ своей засады. Я узналъ, что казаки пришли въ количествѣ нѣсколькихъ сотъ человекъ, провели ночь въ Ельштинѣ, а на утро послѣ даннаго рожкомъ сигнала начали рѣзать еврейское населеніе. Были также грабежи и изнасилованія женщинъ. Уходя казаки обливали дома керосиномъ и поджигали. Всего вырѣзано до 600 человекъ, что составляетъ 1/3 населенія. Лучшіе дома были преданы сожженію.

И. А. Креймеръ.

ПРОТОКОЛОЪ № 2.

С В И Н Е Р Ъ, Шая Берковичъ. 28/V-1919г.

Еще въ субботу вечеромъ отъ проѣзжавшихъ крестьянъ мы узнали, что въ Проскуровѣ что-то творится, но точныхъ свѣдѣній не имѣли. Такъ какъ между Ельштиномъ и Проскуровомъ курсируетъ нѣсколько извозчиковъ, которые уѣзжаютъ рано утромъ и возвращаются въ Ельштинъ поздно вечеромъ, то въ воскресенье жители были крайне удивлены, когда извозчики вернулись около 12 часовъ обратно. Оказалось, что ихъ въ Проскуровѣ не впустили, а по дорогѣ они узнали о рѣзнѣ, произведенной тамъ гайдамаками. Мой братъ, убитый во время рѣзни, состоялъ предсѣдателемъ Общины и онъ отъ имени евреевъ повелъ переговоры съ начальникомъ милиціи о томъ, чтобы онъ принялъ мѣры для надлежащей охраны мѣстечка, причемъ обѣщалъ ему 15000 рублей и въ видѣ подарка цѣнный мебельный гарнитуръ. Тотъ обѣщалъ пригласить въ помощь своимъ милиціонерамъ охрану изъ с. Парича и Проскурова. Дѣйствительно, въ понедѣльникъ утромъ появились молодые вооруженные крестьяне изъ Парича, которые должны были представлять собой охрану. Самъ же начальникъ уѣхалъ въ Проскуровъ и вернулся въ 6-омъ часу вечера, и вскорѣ послѣ его пріѣзда показались казаки съ красными шлыками, и евреи, уже зная, что именно такіе казаки рѣзали въ Проскуровѣ, начали въ смитеніи бѣгать по мѣстечку. Многіе хотѣли бѣжать изъ мѣстечка, но оказалось, что крестьяне изъ Парича, которые должны были представлять охрану, не выпускали изъ мѣстечка. Такимъ образомъ, евреи оказались окруженными. Я заперся со своими домашними у себя на квартирѣ. Но желая, все-таки узнать въ чемъ дѣло, я черезъ нѣкоторое время пытался проникнуть на квартиру къ своему брату, но гайдамаки вернули меня домой. Ночь прошла для насъ въ большой тревогѣ. Изрѣдка раздавались одиночные выстрѣлы. Утромъ къ намъ пришли нѣсколько гайдамаковъ, я заирталъ своихъ родныхъ подалше, а самъ вышелъ къ нимъ. Они потребовали денегъ, и я отдалъ имъ часть денегъ, которая была у меня на этотъ случай приготовлена. Я имъ началъ указывать на то, что я самъ солдатъ, вернулся недавно съ фронта и умолялъ ихъ пощадить меня. Они ушли, но пришли черезъ

нѣкоторое время другіе, и я отъ нихъ также откупился деньгами. Нѣ-
которые изъ ^{нихъ} хотѣли произвести насиліе надо мной, но одинъ изъ нихъ
до насилія не допустилъ. Я тогда началъ умолять, чтобы онъ остался,
а то придутъ другіе и меня зарѣжутъ. Но остаться онъ отказался, а на
мои повторныя просьбы сказавъ: если къ вамъ еще придутъ, скажите, что
у васъ былъ полусотникъ Сергій, этого будетъ достаточно. Нѣсколько
времени спустя появилась новая банда, и я ради безопасности своихъ
домашнихъ рѣшился ѣхать къ нимъ на улицу. Я сталъ ихъ умолять, чтобы
они оставили меня въ покоѣ, я имъ указывалъ, что я всю компанію про-
велъ на фронтѣ и сидѣлъ въ окопахъ. При этомъ я пустился на хитрость
и, обращаясь къ одному изъ нихъ, сказавъ: "вѣдь съ вами, товарищъ, мы вмѣ-
стѣ были въ окопахъ." Тотъ началъ меня внимательно рассматри-
вать, а затѣмъ перевелъ свой взоръ на мои ноги и сказавъ: "У тебя хо-
рошіе сапоги, дай ихъ мнѣ." Я имъ отвѣтилъ: "Берите, я ихъ охотно от-
дамъ," тутъ же хотѣлъ ихъ скинуть, дабы они не вошли въ домъ. Но тотъ
настоячиво мнѣ отвѣтилъ: "Нѣтъ, задемъ въ домъ." Нечего было дѣлать,
мы вошли въ домъ. Тамъ я снялъ съ себя сапоги, а гайдамакъ въ свою
очередь снялъ свои. Я помогъ ему одѣть мои сапоги, которые, какъ мнѣ
казалось, на него нѣсколько малы. Тотъ меня поблагодарилъ и сказавъ:
"А ты теперь надѣвай мои". При этомъ онъ вытащилъ изъ кармана нѣско-
лько чистыхъ портянокъ и передалъ мнѣ. Когда онъ вынималъ портянки, у
него изъ кармана выпалъ карандашъ. Я поднялъ его, чтобы вернуть ему,
но онъ сказавъ: "Оставь его на память". Затѣмъ онъ мнѣ помогъ надѣть
его сапоги. Когда его сапоги были уже на меня надѣты, онъ спросилъ:
"нѣтъ ли у тебя калоши?" Я ему далъ калоши. Онъ ихъ надѣлъ, а затѣмъ
онъ обратился къ своимъ со словами: "ну что же, не будемъ же мы убива-
вать человѣка, съ которымъ я сидѣлъ въ окопахъ." Мы еще не помню ско-
лько просидѣли дома, опасаясь прихода новыхъ гайдамаковъ, а къ вечеру
мы рѣшили уйти за городъ. Всю ночь мы провели въ поле, не зная, что рѣ-
зня кончилась. На слѣдующій день мы вернулись въ мѣстечко, и я отпра-
вился въ квартиру брата, чтобы узнать, что съ нимъ. Оказалось, что братъ
его жена, ея родители и еще нѣсколько человѣкъ, бывшихъ въ домѣ, были
вырѣзаны. Когда мы убѣжали въ поле, то улицы полны были труповъ, такъ
что пробираться можно было съ трудомъ. Горѣли дома, подоженные гайда-
маками.

За него расписалась бывшая при показаніи М. Эненштейнъ.

ПЕЙСАХЪ ДУВИДОВИЧЪ ЛАНДА изъ Фельштина.

Въ субботу вечеромъ я былъ у начальника милиціи и при мнѣ онъ получилъ телефонограмму изъ Проскурова отъ коменданта, въ которой тотъ сообщаетъ, что у нихъ было большевистское возстаніе и что жида даже его самого арестовали. Онъ требуетъ, что если встрѣтятся въ Фельштинѣ большевики, чтобы ихъ разстрѣляли на мѣстѣ. Долженъ добавить, что утромъ я въ Фельштинѣ замѣтилъ группу солдатъ человекъ въ 40, и когда я спросилъ, кто они такіе, мнѣ сказали, что это пришедшіе изъ Проскурова большевики, которые уже захватили власть и что они собрали подписи отъ мѣстныхъ служащихъ въ томъ, что они имъ будутъ вѣрно служить. Но уже въ полдень въ мѣстечкѣ не оказалось ни одного большевика. На слѣдующій день въ воскресенье, когда стало извѣстно о Проскуровской рѣзнѣ, евреи собрались въ синагогѣ и по предложенію председателя общины, который уже говорилъ съ начальникомъ милиціи, собрали между собой 1½ тысячи рублей, чтобы вручить послѣднему для найма милиціонеровъ изъ Порѣчья. Я самъ на этомъ собраніи не былъ, но если бы я былъ, то я до этого постановленія не допустилъ, такъ какъ знаю Порѣчьи ихъ крестьянъ, какъ головорѣзовъ и погромщиковъ. Въ тотъ же вечеръ я опять былъ у начальника милиціи и онъ мнѣ высказалъ опасеніе, какъ бы Проскуровскій погромъ не повторился въ Фельштинѣ. Въ понедѣльникъ съ полдня появились изъ Порѣчья вооруженные молодые крестьяне, которые заняли всѣ дороги, ведущія въ Фельштинъ. Они были приглашены въ помощь милиціи. Начальникъ милиціи вернулся изъ Проскурова около 6 часовъ, вслѣдъ за нимъ пріѣхали тѣ самые гайдамаки, съ красными шлыками, которые учинили рѣзню въ Проскуровѣ. Я тогда отослалъ свою жену и единственную дочь къ знакомому крестьянину. Но, какъ въ послѣдствіи оказалось, имъ загородили путь гайдамаки, и она, отдавъ имъ два кольца и двѣсти рублей, ушла отъ нихъ и забѣжала въ домъ къ еврею цирюльнику, у котораго и осталась. Самъ я заперся дома. Ночь я провелъ въ большой тревогѣ, и изъ окна моего дома, находящагося на главной улицѣ и выходящаго окнами на главную площадь, я могъ видѣть при лунномъ свѣтѣ, что площадь запружена подводами, около нихъ стоятъ крестьяне и множество гайдамаковъ. Утромъ ко мнѣ ворвались 4 гайдамака и одинъ, увидя меня, выхватилъ шапку, но другой остановилъ его, и они у меня потребовали денегъ. Я имъ отдалъ всѣ имѣвшіяся у меня дома деньги, свыше 6000 руб., предложилъ взять вещи, если хотятъ, чтобы только оставили жизнь. Они вещей не взяли и направились къ выходу. Тотъ самый казакъ, который сказалъ своему товарищу, чтобы онъ меня не рѣзалъ, обра-

тился ко мнѣ со словами: "ты лучше спрячься, а то придутъ другіе и, навѣрное, тебя зарѣжутъ." Я по приставной лѣстницѣ взобрался на чердакъ и этотъ же казакъ помогъ мнѣ взятъ на верхъ лѣстницу. Изъ своего чердака я могъ видѣть, все, что происходитъ на улицѣ. Черезъ нѣсколько времени казаки стали строиться въ походномъ порядкѣ, а затѣмъ они пошли въ разсыпную по разнымъ улицамъ и тутъ начались крики и стоны. Я видѣлъ падающихъ людей. Я видѣлъ, какъ гайдамаки рубятъ молодыхъ и старыхъ. Было нѣчто ужасное и невообразимое. Но тутъ же я замѣтилъ, что возлѣ моего дома лежитъ убитая женщина. Долженъ замѣтить, что ко мнѣ въ домъ ворвалось нѣсколько солдатъ и начали разбивать ту комнату, которая была заперта и гдѣ были спрятаны самыя цѣнныя вещи. Но когда я увидѣлъ женскій трупъ, я подумалъ, что это моя жена, и рѣшилъ, пренебрегая всякой опасностью, сойти къ ней. Я вышелъ на улицу и убѣдился, что это не моя жена. Но въ домъ уже не рѣшился обратно вернуться и забѣжалъ къ сосѣду крестьянину, прося его дать мнѣ пріютъ. Но оттуда меня вытолкали, такъ какъ былъ отданъ приказъ подѣ страхомъ смерти евреямъ не прятать. Я тогда бросился въ слѣдующій домъ, взобрался на чердакъ и спрятался въ соломѣ. Слѣдомъ за мной погнались два молодыхъ крестьянина, которые требовали, чтобы я вышелъ, такъ какъ они меня все равно найдутъ и убьютъ. Но я не подавалъ голоса, они пробовали подпалить чердакъ, но не успѣвъ въ этомъ, ушли. Эти два крестьянина оказались изъ Печорской охраны. Черезъ нѣкоторое время одинъ знакомый крестьянинъ началъ меня звать по имени и объяснять, что рѣзня кончена, и я могу выйти на улицу. Я отправился разыскивать мою жену и дочь. Я не зналъ, что они находятся у цирюльника, и былъ увѣренъ, что онѣ убиты. Я ихъ искалъ среди труповъ на улицахъ, но не находилъ. Долженъ замѣтить, что по улицамъ было трудно ходить, вследствие валявшихся труповъ. Въ концѣ концовъ я узналъ о мѣстопребываніи моей жены и дочери. Онѣ спаслись на чердакъ у цирюльника, гдѣ было около 35 человекъ.

Пейсахъ Ланда.

ПРОТОКОЛЬ № 4.

ШНАЙДЕРЪ, Вольфъ Шмулевицъ.

Въ субботу днемъ въ Бельштинѣ было тревожно, такъ какъ стало известно, что появился отрядъ какихъ-то солдатъ, а равно и другихъ лицъ которыя объявили представителямъ мѣстной власти, что въ Проскуровѣ произошелъ большевистскій переворотъ, что они сами большевики и тѣбуютъ отъ властей, чтобы они дали подписку въ томъ, что они подчиняются новой большевистской власти. Всѣ власти согласились дать та-